

भूमिअधिकार

वर्ष ११, पूर्णाङ्क ३१, पुस २०८९

राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च नेपाल
स्था २०६०
जिल्ला मञ्च महोत्तरी
भूमि घर

बनाइँदै देशमर
भूमि घर

- भूमि घर बनाउँदाको अनुभव
- भूमि नीतिले ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू
- थुप्रै छन् अफ्यारा

भूमिअधिकार

वर्ष ११, पूर्णाङ्गक ३१, पुस २०८९

आवरण

८

बदियाको पहिलो भूमि घर

विचार

१४

किताब

२१

रूपान्तरणका लागि कृषिमा जोड

लैंगिक समानताको अभियान

भूमिनीतिले ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू . . . ११

ठूलो परिमाणमा जग्गामा जगानी र
जग्गा अतिक्रमण १७

यात्रा अनुभूति :
थुप्रै छन् अप्त्यारा २०

गतिविधि २३

पाठक पत्र ३०

प्रकाशक ——————

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र (सिएसआरसी)

पोस्ट बक्स नम्बर ११७१०, भूमिघर, धापासी-८ काठमाडौं, नेपाल

फोन ९७७-१-४३६०४८६, फैक्याक्स ४३५७०३३

ईमेल landrights@csrcnepal.org, website— www.csircnepal.org

CSRC
आत्मनिर्भर केन्द्र

लेआउट/डिजाइन : मिडिया क्याफे, अनामनगर आवरण डिजाइन : भक्तबहादुर कार्की

सुकुम्बासी आयोग : अब त काम गर

सुकुम्बासी समस्यालाई हर्ने अनेकन दृष्टिकोण छन् । अधिकांश धनी वर्ग र शिक्षित भनिएका व्यक्तिसम्म सुकुम्बासी समस्याको मूल कारक सुकुम्बासी नै देख्छन् । सुकुम्बासी शब्द नै सुन्दा पनि एलर्जी हुन्छ उनीहरूलाई । व्यक्ति, परिवार कसैलाई पनि सुकुम्बासी हुने इच्छा हुँदैन । यो विभिन्न कारणले बाध्यतावस सिर्जित अवस्था हो । मूल विषय हिजोदेखिकै अन्यायपूर्ण शासन व्यवस्था, राज्यको स्रोत, अवसर र साधनमा सत्ताको वरिपरि हुनेको हालिमुहाली र अन्यायपूर्ण वितरणको कारणले सिर्जित समस्या हो ।

सुकुम्बासी समस्या समाधान गर्न सरकारले पटकपटक आयोग पनि बनाउँदै आएको छ । तर यस्ता आयोगले काम गर्न सकेका छैनन् । आयोगको काम भनेको गठन भएको भोलिपल्टदेखि कार्य क्षेत्र सीमित भयो, बजेट पुगेन, बजेट निकासा भएन, कर्मचारी छैनन्, सरकारी कर्मचारीले सहयोग गरेनन्, कार्यालय खोज्न सकिएको छैन, स्पष्ट निर्देशन आएन, बिग्रेको गाडी मर्मत गर्न पैसा दिएन, म्याद थन्जुपन्यो, अधिकार क्षेत्र पुगेन जस्ता गनगनमा खुम्चिने गरेका छन् । यही चक्रमा घुमिरहेका कारण यस्ता आयोगले सुकुम्बासीका लागि खासै केही गर्न सकेका छैनन् । यस्ता आयोगको पारदर्शिता र जवाफदेहिता यति कमजोर छ कि बनेका आयोगमध्ये ३ वटाकोबाहेक अरुको प्रतिवेदनसमेत कतै भेरिंदैन । आयोगको स्पष्ट गन्तव्य नकिटिएकाले कुनै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसमेत हुँदैन । प्रतिवेदन नबुझाए पनि मन्त्रालयले तलव भत्ता भने निकासा गरिरहेको हुन्छ । यसै कारण यस्ता आयोग आफ्ना केही कार्यकर्ता तथा भाइभतिजालाई जागिर खुवाउने थलोमात्र बन्दै आएको छ ।

पछिल्लो पटक मङ्गसिर २०६८ मा बनेको भक्तिप्रसाद लामिछानेको कार्यक्षेत्राधिकार अरु आयोगको भन्दा वैज्ञानिक र विस्तृत थियो । सुकुम्बासी पहिचान गरेर परिचयपत्र दिने । दिन सकिने जग्गाको लगत तयार पार्ने र जग्गा वितरण गर्ने । तर आयोग गठन भएको १ वर्षमा परिचयपत्रसमेत बाँड्न सकेको छैन । यसैबीच असारसम्मका लागि म्याद थप गरिएको छ । तर पछिल्लो म्याद थपिएको एक महिना बितिसकदा पनि काम सुरु गरिएको छैन । यो थपिएको म्याद पनि त्यक्तिकै खेर जाने स्थिति देखिँदैछ ।

सुकुम्बासीको पहिचान हुनसमेत नसकेको अवस्थामा यो आयोगले पहिचान गर्ने कार्य गर्न सकेमात्र पनि समस्या समाधानमा एक पाइलो सुधार हुन सक्छ । सुकुम्बासी पहिचान भइसकेपछि सबैलाई सुरक्षित आवास, खेती गरिरहेका र खेती गर्न चाहनेलाई उपयोगको अधिकारसहित भूमि र गर्न नचाहनेलाई अन्य विकल्पको बाटो तर पूर्ण प्याकेजमा उपलब्ध गराउने बाटो खुल्थ्यो । अब हैसियत बिग्रिएको घडेरी दिएर सुकुम्बासीले घर बनाउन सक्दैन । उसको बसोबासको अधिकार ग्यारेण्टी पनि हुँदैन । तर सुकुम्बासीकै नाममा गठित आयोगले यस्ता कुरामा ध्यान नदिँदा कुनै प्रगति हात लाग्न सकेको छैन ।

भूमिहीन जनसङ्ख्यामध्ये बहुसङ्ख्यक जनता यो देशका सबैभन्दा विपन्न वर्गमा गनिएका आदिवासी तथा दलित छन् । नेपालको गरिबी प्रत्यक्षस्थमा भूमिको उत्पादकत्व र स्वामित्वसँग जोडिएको छ । विशेषगरी ग्रामीण भेगलाई हेर्दा जमिन हुनेहरु नहुनेभन्दा स्वभावतः सामाजिक तथा आर्थिक दुवैतवरले धनी छन् । परिणामतः भूमिहीन किसान, कृषि श्रमिक र सुकुम्बासीलाई शोषण, अपमान र निकृष्ट गरिबीको जीवन बाँच्नुपरेको छ । सुकुम्बासीहरू अर्धैर्य र अवाक भइसकेका छन् ।

एकातिर भूमिहीनको स्थिति यस्तो छ भने अर्कोतिर आयोगहरू केही समय कार्यकर्ता जागिर खुवाउने र पीडितलाई धाँसमात्र देखाउने तवरबाट अधि बढिरहेका छन् । यस्तो परम्पराले एकातिर सुकुम्बासीका नाममा राज्यका तर्फबाट बजेट गएको गई छ भने अर्कोतिर यसबाट खासै कामचाहिँ हुन सकेको छैन । जुन बजेट बालुवामा पानीसरह भइरहेको छ । त्यसैले अब सरकारी तवरबाटै स्थायी समाधानको संरचना र निर्दिष्ट लक्ष्य तोकेर राष्ट्रिय मिसन बनाएर अधि बढ्न ढिला भइसकेको छ । अन्यथा भूमि अधिकारबाट विच्छिन्न रूपले सिर्जना गर्ने आँधीबेहरीको प्रवाहले यस्ता काममा अवरोध गर्नेहरूलाई बढार्ने निश्चित छ ।

बनाइँदै देशभर भूमि घर

अहिले मुलुकभर भूमि अधिकारबाट वज्चितहरू आन्दोलित छन् । हरुवाचरुवा, मुक्त कमैया, कमलरी, गुठीपीडित, चुरेपीडित, मोहियानी हकबाट वज्चित, उखडापीडित, गाउँलकपीडित आफ्नो अधिकार प्राप्तिको आन्दोलनमा अनवरत् लागिरहेका छन् । यो आन्दोलन कुनै दाताबाट दिइएको सहयोगमा आधारित छैन । पीडितहरूकै सङ्गठन राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्चको नेतृत्वमा देशभर फैलिइरहेको छ । आन्दोलनलाई दीगो बनाउने क्रममा आफै दाल, चामल टपरी सङ्कलन गर्ने, आन्दोलन कोष खडा गरी त्यसमा दुई चार पैसा राख्ने र परेका बेला खर्च गर्ने परिपाटी यी आन्दोलनकारीले बसालेका छन् ।

यसै क्रममा आफ्ना पीरमर्का आदान-प्रदान गर्ने, पीडितहरूलाई सङ्गठित गर्ने र समस्या समाधानका लागि कसरी अघि बढ्ने भन्नेबारे योजना बनाउने थलोका रूपमा उनीहरूले अहिले मुलुकभर भूमि घर निर्माणको अभियान थालेका छन् । सुकामोहर जम्मा गरी आवश्यकीय सामग्री जोहो गर्ने र आवश्यक श्रमदानद्वारा निर्माण गरिने यस्ता भूमि घर अहिले भूमि अधिकारबाट वज्चितका लागिमात्र नभई स्थानीय तवरमा रहेका अन्य सङ्घ/संस्थाका लागि बैठक घर भएको छ । त्यसैगरी गाउँघरमा चाडपर्व, बिहे जस्ता भोजभतेरमा समेत यस्ता घर निकै सहयोगी सावित भएका छन् । प्रस्तुत छ तिनै भूमि घरका कहानी :

भूमि अधिकार आन्दोलनको दिगो आधार

● कल्पना कार्की

क्षेत्रीय कार्यक्रम अधिकृत

प हिले-पहिले गाउँमा परेको समस्याका लागि चौतारोमा भेला हुनुको विकल्प थिएन। अन्यत्र भेला हुने ठाउँ नभएकाले चौतारो नै सबैको साभा थलो हुन्थ्यो। तर आज जमाना फेरिएको छ। विस्तारै चौतारीबाट सामुदायिक भवनतर्फ जाईछ, यो चलन। सामुदायिक भवनहरू समाजको साभा थलो भएका छन्, जहाँ सामाजिक सरोकारका विषयमा सबै जना भेला भएर छलफल गरिन्छ।

सिद्धान्ततः सामुदायिक भवन सबैको साभा थलो हो तर व्यवहारातः त्यस्तो देखिएन। यस्ता छलफलमा गरिबहरू छुटिहाल्छन्। यदि समेटिहाले पनि उनीहरूले आफ्नो कुरा राख्ने मौका पाउँदैनन्। राखेका कुरा पनि बीचैमा हराएर जान्छ। गरिब गरिब एक ठाउँमा भेला भएर दुख, पीडा विसाउने चौतारी अभाव छ।

भूमि अधिकारबाट वञ्चितहरू भूमि अधिकारका लागि गाउँगाउँमा सङ्गठित भएर छलफल गर्ने क्रम जारी छ। भूमि अधिकार वर्गीय मुद्दा हो। गरिबहरू सङ्गठित नभई दुख फैर्ने असम्भव छ। भूमि अधिकारबाट वञ्चितहरू सङ्गठित भएको, छलफल गरेको देखपछि समाजमा स्वभावैले चियोचनाको बिषय बन्छ। यस्ता छलफल सार्वजनिक ठाउँमा गर्दा गरिबहरूले गर्न खाजेको कामको गोपनीयता भङ्ग हुन्छ। विभिन्न बाधा/अवरोध आउन सक्छ। बैठक व्यवस्थित हुन पनि सक्दैन। त्यसैले भूमि अधिकारबाट वञ्चितहरूले बैठक, छलफल र भेला गर्नका लागि गाउँगाउँ र जिल्लामा भूमि घर बनाउन थालेका छन्। यस्ता भूमि

घरले साङ्गठनिक गतिविधि सञ्चालन गर्न सजिलो बनाएको छ। सङ्गठनलाई संस्थागत गर्न मद्दत पुरेको छ। नेतृत्व विकासमा सहयोग पुरेको छ।

कसरी प्राप्त हुन्छ जग्गा ?

भूमि घर निर्माणका लागि आफ्नो समुदाय वरिपरि भएको सामुदायिक, बाँझो, ऐलानी र खेर गइरहेको जग्गाको खोजी गर्नुपर्छ। जग्गाको खोजीपछि गाविसका प्रतिनिधि, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिलगायत् सम्बन्धित व्यक्ति बसेर जग्गाको उपयोगसम्बन्धी लिखित सहमति गर्नुपर्छ। यसो गर्दा भूमि घरको दिगो उपयोग गर्न सकिन्छ। यसरी छनौट गर्दा खेती नहुने जग्गालाई प्राथमिकता दिँदा राम्रो हुन्छ। सडकछेउको जग्गा नै चाहिन्छ, भन्ने छैन। भूमि घर बन्ने ठाउँमा सहयोगी समुदाय भए पछिसम्म सजिलो हुन्छ।

भूमि घर बन्नुमात्र ठूलो कुरा होइन, यसको उपयोग गर्ने तरिका र संस्कार सबभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष हो। भूमि घरलाई सूचना र ज्ञानको स्रोत भण्डारका रूपमा विकास गर्नुपर्छ। कार्यक्षेत्रको विवरण अचावधि गरिराख्नुपर्छ। सवालसँग सम्बन्धित पढ्ने सामग्री, कानुनी स्रोत पुस्तिका र ज्ञानगुनका पुस्तक पनि राख्नुपर्छ। त्यसपछिमात्र भूमि घर सबैको आर्कषण केन्द्र बन्न सक्छ।

भूमि घरलाई भूमि अधिकारबाट वञ्चित र उनीहरूका सहयोगीको सुखदुख विसाउने चौतारी बनाउनुपर्छ। यहाँभित्रको संस्कार सबैलाई समान हुनेखालको हुनुपर्छ। हप्ता,

महिना, त्रैमासिक, वार्षिक हिसावले उत्सवहरू मनाउने योजना बनाउनुपर्छ, ताकि भूमि घरले सबैलाई सहभागी हुन उत्साह देओस्। अनि यहाँ हुने छलफल, मन्यन आदिले समस्या समाधानको निष्कर्ष निकाल सहयोग पुगोस्।

धेरै ठाउँमा सामुदायिक भवनको भौतिक संरचना त बनेको हुन्छ तर त्यसको उपयोगिता भने भझरहेको हुदैन। भूमि घरमा हाकिमे प्रवृत्तिले काम चल्दैन। सबैको जिम्मेवारी बराबर हुनुपर्छ। भूमि घरको सुन्दरता यसको सफासुग्धरमा हुन्छ। सफासुग्धर हरेक ठाउँका लागि जरूरी हुन्छ। तर सामूहिक उपयोग हुने भएकाले भूमि घरको हरेक सामानको हिफाजत गर्ने र सफासुग्धर गर्ने जिम्मेवारी पनि सबैको बराबरी हुन्छ। कतिपय ठाउँमा सरसफाई गर्ने, पकाउने, खुवाउने र भाँडा माँझ्ने कामजति महिलाले गर्नुपर्ने हुन्छ। अथिति हुने, भाषण गर्ने जति काम पुरुषले गरिरहेका हुन्छौ। यो सब जानेर या नजानेर भझरहेको हुन्छ। तर व्यवहारातः जे भझरहेको छ, हामी त्यसलाई नै पछ्याउँदै गझरहेका छौ। यसको कारण हामी कामको बाँडफाँटमा सचेत हुन नसकेर हो। भनाई र गराईमा एकरूपता त्याउनका लागि हामीले यस्ता व्यवहारमा परिवर्तन गर्नुपर्छ।

यहाँ दुईवटा व्यावहारिक सिकाई राख्दा उपयुक्त होला। कैलाली-कञ्चनपुरमा बसेर काम गर्दाको अनुभव हो। कैलालीको धनगढी नगरपालिकामा तिल्की नाम गरेको गाउँ छ। त्यहाँ ३३ घर दलितको मात्र बस्ती छ। त्यहाँका पुरुष सबै मजदुरीका लागि भारत

भूमि घर बनाउँदाको एउटा अनुभव

● सुष्मा व्यौपाने र सङ्गीता लामिछाने

रसुवामा भूमि अधिकार आन्दोलनको सुरुवात २०६० सालबाट भएको हो । सुरुदेखि मञ्चको अभियान सकिय नभए पनि व्यापकरूपमा आन्दोलन र अभियानका काम हुन थालेको भने २०६४ सालबाट हो । अझ ठायाकै भन्नुपर्दा भनै अभियानले पूर्णता पाउन थालेको ०६६ बाट हो । किनाकि यो वर्षदेखि मञ्चलाई कृषि वन प्रतिष्ठानसँगै सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले पनि सहयोग गरेकाले अभियान दरिलो बन्न सकेको छ ।

भूमि आन्दोलन भूमि अधिकारबाट वञ्चितहरूलाई भूमि हक स्थापित गराउन र भूमिमा महिलाको पहुँच बढाउनका लागि सुरु गरिएको थियो । जुन काम निरन्तर चलि नै रहेका छन् । विभिन्न अभियानका कार्यक्रम गर्दै जाने क्रममा केही सफलता हात परेका छन् भने केहीचाहिँ सङ्घर्षकै प्रक्रियामा छन् ।

यसे अभियानका क्रममा भूमि अधिकार मञ्चका अगुवा र महिला अधिकार मञ्चका अगुवा सङ्गठितरूपमा अभियान गर्न र सङ्गठनको स्थायित्वको लागि जग बिलियो हुनुपर्छ भन्ने निष्कर्षमा पुगे । त्यही निष्कर्षका आधारमा भूमि घर बनाउने अठोटमा सबै पुर्याँ । अभियानकै क्रममा जिल्लामा महिला अधिकार मञ्चले पनि महिला अधिकारका साथै भूमिमा महिलाको अधिकारको मुदालाई पनि उठाएपछि कार्यगत एकता कायम भयो । अनि संयुक्तरूपमा बैठक बसी भूमि घर बनाउने कामका लागि सहयोग जुटाउने कार्यमा जुट्याँ ।

भन्न त सपना देख्नका लागिमात्र हो, त्यो पूरा हूँदैन भन्नेहरू धेरै छन् । हनु पनि सपना साकार पार्न हो भने ठूलो मेहनत जरुरी पर्छ पनि । यसमा लाग्नेले ठूलै चुनौती सामना

पनि गर्नुपर्छ । त्यसैले यी दुई सङ्गठनले देखेको सपना पूरा गर्न २०६६ सालदेखि नै लागिपरियो । २०६६ सालदेखि २०६८ सम्मको तिहारमा देउसी भैलो खेलेर रकम जम्मा गरियो । भूमि घर निर्माणका लागि जग्गा थिएन र किन्ने स्रोत पनि थिएन । भूमिहीनकै सङ्गठन भएकाले यसमा लाग्नेको आर्थिक स्रोत दिरिलो हुने कुरा पनि भएन ।

त्यसैले हामीले कालिकामाई धार्मिक वन समितिसँग जग्गा माग गच्छौ । केही दलका स्थानीय नेताले भवन निर्माणको खुलेरै पनि विरोध गरे । तर पनि धार्मिक वन समितिबाट करिव ६ आना जित जग्गा उपलब्ध गराइयो । यसरी जग्गा उपलब्ध गराउने काममा झडकनाथ न्यौपाने र टड्कप्रसाद ढकालको विशेष योगदान छ । तिहारमा देउसी खेलिएको रकमले घडेरी खार्न सल्लाह भयो । स्काइभेटर फिकाइयो तर दलका केही जिम्मेवार मानिसले खार्न दिएनन् । धम्क्याएर उक्त स्काइभेटर फर्काइदिए । हामीलाई उक्त घटनाले केही खिन्न बनाए पनि अब भने भवन बनाएरै देखाउने अठोट अझै मजबुत भयो । पुनः अर्को स्काइभेटर मगाएर घडेरी खाच्याँ । किसान र सहयोगीहरूसँग आर्थिक सहयोग उठायौ । जसका लागि सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रबाट १ लाख ५० हजार, नेपाल कृषि वन प्रतिष्ठानबाट १ लाख २१ हजार, धैबुड गाविसबाट १ लाख ५ हजार २ सय प्राप्त भयो । देउसी भैलोबाट प्राप्त २८,४६८/- र सहयोग रसिदबाट उठेको ७१५२ गरी जम्मा ४,११,८२०/- रुपियाँ जम्मा भयो । भवन त बन्न्यो तर पनि हामी करिब २ लाख रुपियाँ त्रृणमा छौं । भवन बनाउँदाको आर्थिक अभाव र काम गर्ने क्रममा आइपरेका चुनौतीहरूले निकै तनाव दिए । निर्माणका

भवन बनाउँदाको आर्थिक अभाव र काम गर्ने क्रममा आइपरेका चुनौतीहरूले निकै तनाव दिए । निर्माणका क्रममा आर्थिक अभावले कामै रोकिने अवस्था आएपछि २०६८ साल चैतदेखि २०६९ असारसम्मको हाम्रो पारिश्रमिकसमेत त्यहीं हालेका छौं ।

”

क्रममा आर्थिक अभावले कामै रोकिने अवस्था आएपछि २०६८ साल चैतदेखि २०६९ असारसम्मको हाम्रो पारिश्रमिकसमेत त्यहीं हालेका छौं ।

भवन निर्माणको काम २०६८ चैतबाट सुरु गरियो । वास्तवमै त्यो दिन जित खुशी कहिन्तै लागेको छैन । आफै क्रमाईले आफै घर बनाउँदा पनि शायदै त्यो खुशी फर्केला । मनमनै लाग्यो- अब भूमि घर बन्न्यो । काम सुरु हुँदै गयो । समस्या र चुनौती थिएपैदै गए । पैसा छैन, दिनभर काम गरेर बेलुका छाक टार्नुपर्ने मजदुरको पीडा पनि बुझेका छौं । २ दिन काम गच्छौ, सामान सकिइहाल्छ । केले ल्याउने ? धेरै तनाव उत्पन्न भयो । उखान नै छ कि अर्कालाई परे कुरा आउँछ, आफैलाई परे जरो आउँछ । हाम्रा लागि यही उखान वास्तविकतामा परिणत बन्न्यो यतिहेर । भवन निर्माणका लागि जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चले आफ्ना सङ्गठन भएका सामुदायिक वनमा चिठी पठाई काठ माग गच्छौ । यसमा गाउँ भूमि अधिकार मञ्चका सङ्गठनहरूले पनि ठूलै सहयोग गरे । सङ्गठनहरूको पहलमा मनिगाउँ भूमि अधिकार मञ्चको पहलमा निर्गिलनपाखा सामुदायिक वन लहरेपौवा-४ बाट २ वटा रुख, काञ्चे भूमि अधिकार मञ्चको पहलमा धैयाँबारी सामुदायिक वन लहरेपौवा-

८ बाट २ वटा रुख, कामधेनु भूमि अधिकार मञ्च धैबुड-४ को पहलमा निगिलनपाखा सामुदायिक वनबाट १ रुख, भीमसेनस्थान भूमि अधिकार मञ्चको पहलमा सुवाभन्ज्याड सामुदायिक वन लहरेपौवा-९ बाट १ रुख, उत्पन्नेश्वर भूमि अधिकार मञ्च धैबुड-९ को पहलमा चित्रेपानी हाप्सिलो डाँडा सामुदायिक वनबाट २ रुख, कालिकामाई धार्मिक सामुदायिक वनबाट २ रुख गरी ९ वटा रुख सङ्कलन भएको थियो । ती रुखको स्थानीय मुल्याइकनअनुसार ७० हजार रुपियाँ हुन आउँछ । यति ठूलो सहयोग गाउँ मञ्चका अगुवाले गरेको देख्दा भवन निर्माणका लागि भन् साहस बढ्यो ।

सुरुमा भवन बनाउने अठोट बोकेका केही साथीहरू पनि पछिल्ला समयमा निष्क्रिय भए । कोहीले भने तनमनै लगाएर काम गरे । दशतिर ऋण सापटी गरेर जसोतसो काम

स्थित गैराघरका पीपलबोट भूमि अधिकार मञ्चका दिदीहरूले त घरबाटै खाजा ल्याएर खुवाउनुभयो पनि ।

भवन निर्माणको सपना देखन सहयोग गर्ने भद्राराज भण्डारी हाल जिल्लाबाहिर हुनुहुन्छ । उहाँले भवन निर्माणका लागि ठूलो सपना देख्नुभयो र अरूलाई पनि देखाउनुभयो । भवन निर्माणमा सहयोग गर्ने नेपाल कृषि वन प्रतिष्ठान, सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, धैबुड गाविस, मञ्चका विभिन्न गाउँ भूमि मञ्चहरू, कालिकामाई धार्मिक वन उपभोक्ता समिति र यस कार्यमा सकेको चन्दा दिने सबै जनालाई यो पुनित कार्यको श्रेय जान्छ । जसको सहयोगविना यो सम्भव थिएन ।

साथै यस कार्यमा सहयोग गर्नुहुने अगुवा पुतली तामाड, चित्रकुमारी न्यौपाने, टड्कलबहादुर नगरकोटी, राधिका लामिछाने,

शान्ता ग्लान, सीता अधिकारी, लक्ष्मी गुरुङ, काजीमान तामाड, चुडाप्रसाद लामिछाने, हे मनाथ खरितवडा, खिलप्रसाद आचार्य धन्यवादका पात्र छन् । यस कार्यमा आफ्नो संस्थाबाट सकदो सहयोग गर्ने नेपाल कृषि वन प्रतिष्ठानका कर्मचारी विशेषगरी कमलनाथ आचार्य, विश्वास नेपाली, वासु न्यौपाने र सावित्री न्यौपाने, सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा

केन्द्रका कर्मचारी र विशेषगरी रसुवाको भूमि अधिकार आन्दोलनमाथि उठाउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने कल्पना कार्की तथा जगत देउजा र राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपाल अनि यसका अध्यक्ष सोमप्रसाद भण्डारीको उत्साहप्रद सहयोगका कारण आज भूमि घर निर्माण हुन सकेको तथ्य पनि भुलूहुदैन । भूमि घर निर्माणको सपना देखी भवन निर्माणका लागि हरेक चुनौती सामना गर्ने र लागि पर्ने भवानीप्रसाद न्यौपाने र मिठु तामाडको विशेष योगदान र सहयोग विस्तृत भने उनीहरूमाथि ठूलो अन्याय हुने पनि विस्तृत हुदैन ।

जान्छन् । कहिले काही चाडबाडमा घर आउनेबाहेक कोही पनि पुरुष भेटिदैन । उनीहरूसँग घरबासका लागिमात्र जग्गा छ, खेती गर्ने जग्गा छैन । त्यहाँका दिदीबहिनी सङ्गठित हुन र अधिकारका लागि काम गर्न असाध्यै उत्साहित भएर लाग्न थाले । सङ्गठनको बैठक व्यक्तिको घरमा बस्दा उनीहरूलाई असजिलो लाग्यो । त्यसैले उनीहरूले सबै जना मिलेर बैठक घर बनाउने निर्णय गरे । तर उनीहरूसँग जग्गा थिएन । त्यसैले सङ्गठनको बैठकले सामुदायिक वनसँग भवनका लागि जग्गा र काठ दुवै उपलब्ध भयो । यसरी दिदीबहिनीहरू खेटेर सामुदायिक बैठक घर बनाइछाडे । यसले जहाँ इच्छा, त्यहाँ उपाय भन्ने उखानलाई चरितार्थ गरेको छ ।

दोस्रो सिकाइ फिलिपिन्सको सान्ताफे, इमुगानको तालिम केन्द्रबाट लिन सकिन्छ । राजधानी मनिलाबाट उत्तरतर्फ १७५ किलोमिटरको दूरीमा इकालाहन समुदाय छ । उक्त बस्तीमा इकालाहन तालिम केन्द्र बनाइएको छ । जु खेती नहुने जड्गालको छेउमा छ । सङ्कबाट हिँडेर जानुपर्ने र बीचमा एउटा झोलुङ्गे पुल तरेपछि जड्गालको कुनामा उक्त तालिम केन्द्र आउँछ । यस तालिम केन्द्रको सम्पूर्ण व्यवस्थापन समुदायले गरेको छ । तालिम हलसँगै सुन्ने कोठा र कोठामा दुई तला भएको पलड राखिएको छ । बाधरुम र ट्वाइलेट अलग्गे र पानीको छेलोखेलो छ । तालिम हलमै एटेच गरेर बनाइएको साने भान्छा कोठामा गाउँका सबै मान्दै आएर खाना तयार गर्दछन् । खाना धेरै परिकारका बनाउने र भिन्नभिन्न स्वादका लागि सबैले मेहनत गर्दछन् । बेलुकी भएपछि गाउँले सबै जुट्छन् । कोही दाउरा ल्याउने, कोही आगो बालेर माछा पोलेको दृष्य अहिले पनि सम्भन्नामा ताजै छ । त्यतिमात्र कहाँ हो र ? गाउँले मिलेर तालिम केन्द्र वरिपरि भएको प्राकृतिक उपहारलाई व्यवस्थित गरी आम्दानी पनि लिइरहेका छन् । नजिकमा रहेको भरनालाई पर्यटकीय स्थल बनाएका छन् ।

चल्दै गयो । भवनका लागि धैबुड-७ को धोकिखोलाबाट ढुङ्गा ल्याउँदै गर्दा निकुञ्ज पोष्ट रहेको व्यारेकमा रोकियो । कर तिर्नुपर्छ, सिफारिस चाहिन्छ, इत्यादि भनेर अवरोध तेर्स्याइयो । त्यसपछि गाविसको सिफारिस बनाएर ढुङ्गा ल्याइयो । सरसापट र ऋण खोजी सामान ल्याएर भवन निर्माण गरियो । अहिले २ वटा अफिस कोठा र एउटा हल गरी २० मिटर लामो भूमि घर निर्माण भएको छ । भवनको छानो छाएको दिन असाध्यै रमाइलो लाग्यो, खुसी पनि । निकै हर्षित भइयो त्यो दिन किनकि हाम्रो एउटा ठूलो सपना पूरा भएको दिन थियो त्यो । उक्त दिन धैबुड-६

माथिबाट भरेको भरनालाई व्यवस्थित गरेर पौडी खेल्ने ताल बनाएका छन् । उक्त भरनामा जाने बाटोभरी एकै किसिमका फूल रेपिएका छन् । ताल वरिपरि जाँडरक्सी खाएर बोतल फाल्न र प्लाष्टिकका कुनै पनि टुक्रा फाल्न मनाही गरिएको छ । यहाँ जाँदा थोरै पैसा तिर्नुपर्ने नियम पनि बसाएका छन् । यो काममा उनीहरू निकै उत्साहित भएर लागेका छन् ।

साथै तालिम केन्द्रमा १५ जना अट्टने टेम्पो पनि राखिएको छ । यो पनि समुदायका अगुवाले नै चलाउँछन् । नजिकै उनीहरूले वन र कृषिबाट उत्पादित फलफूल र

जडीबुटी प्रशोधन गरेर जाम, मह, अचार जस्ता सामगी बनाउँछन् । यसरी उत्पादित सामान सिधै मनिलालगायत् विभिन्न शहरका सुपर मार्केटमा बिक्रीका लागि पठाइन्छ । समुदायकै अगुवाईमा इकालाहान एकेडेमी पनि स्थापना गरिएको छ । यहाँ बच्चाहरूको भुकावअनुसार ड्राइभिङ्गलगायत् विभिन्न विषयमा व्यावहारिक अभ्यास पनि गराइन्छ । गाउँको वरिपरि जड्गाल छ, अहिले उनीहरूले कार्बनको वार्षिक हिसावकिताव वैज्ञानिक तबरले राखेका छन् । उनीहरूले वार्षिक ९,३०० टन कार्बनको १११,६०० अमेरिकी डलर लिइरहेका छन् । यो सबै काममा गाउँलेराई सहयोग गर्ने

याफिड नामक संस्थाले उनीहरूलाई सघाइरहेको छ । अर्को अमेरिकन प्रोफेसर डेल्वर्ट राइसले पनि यसमा सहयोग गरेका छन् ।

यी दुई उदाहरणबाट चाहना भएमा समुदायमा भूमि घर बनाउन र त्यसबाट धेरै परिणाम हासिल गर्न सक्छौं भन्ने सिकाई प्राप्त हुन्छ । र, यस्ता भूमि घरलाई बहुउद्देश्यीय प्रयोजनमा लगाउन सकिने सम्भावना पनि देखाउँछ । यसो हुन सकेमात्र आन्दोलनका लागि दिगो स्रोत प्राप्त हुन सक्छ, जसले आन्दोलनको लक्ष्यलाई गन्तव्यमा पुऱ्याउन भरपूर मद्दत जुटाउँछ । ●

आफ्नै भूमि घर

सुकुम्बासी भूमिहीनहरू आफ्नो घर भुप्रो ज/जस्तो भए पनि भूमि अधिकार आन्दोलनलाई सहायतारूपमा अगाडि बढाउनका लागि सङ्गठित हुँदै आएका छन् । आफ्नो गास, बास र कपासबाट अलिलि बचत तथा आन्दोलन कोषको पैसाबाट आफ्नो आन्दोलनको छलफल चलाउन, योजना बनाउन तथा नियमित बैठक बस्न खुला मैदान, वर्षयामको समयमा सदस्यको घरमा बैठक बस्न अप्टेरो पर्ने हुँदा गाउँ भूमि अधिकार मञ्चले आफ्नै भूमि घर बनाई त्यसमा नियमित बैठक बस्न थालेका छन् ।

भूमि घर बनाउन त्यति सजिलो थिएन । विगतदेखि बैठक बस्दाखेरी भोगेका समस्यालाई के कसरी सुल्भाउन सकिन्छ भनी बैठकमा छलफल चलाए । समुदायमा रहेका विभिन्न निकायमध्ये को कोसँग सहयोग लिन सकिन्छ, कसाबाट सहयोग लिँदा आफ्नो मञ्चलाई अप्टेरो हुँदैन भनी सहयोगी पहिचान गर्ने काम भयो । बेला गाविस वार्ड नं. ५ चफा भूमि अधिकार मञ्चले घर कहाँ बनाउने भनी छलफल चलाउँदा मञ्चकै सदस्य देवराज विकले करिब ५ धुर जग्गा दिने भनेपछि जग्गा निधो भयो । जस्तापाताका लागि गाविसमा कार्यक्रम चलाइरहेको संस्था एलजीसीडीपीलाई अनुरोध गरेपछि २२ हजार रुपियाँ बराबरको जस्तापाता सहयोग पाइयो । समुदायिक वनबाट नि.शुल्क काठ उपलब्ध गराइदिनका लागि सामूहिक हस्ताक्षरसहित पत्रचार गरियो । सोहीअनुसार सामुदायिक वनले आवश्यक पर्ने काठ उपलब्ध गरायो । सङ्गठनका ६३ जना सदस्यले पालैपालो गरी ३/३ दिन श्रमदान गरेर भूमि घर निर्माण गर्न सफल भएको गाउँ मञ्चका सदस्य सहराम कुमाल बताउँछन् ।

भूमि घरमा मञ्चको नियमित बैठक बस्न थालेको छ । भूमि घरमा नागरिक वडा मञ्चले बैठक बस्नका लागि अनुरोध गरेकाले उसलाई पनि बैठक बस्न दिई आएका छन् । साथै गाउँ समाजको बैठक बस्नुपन्थो

भने पनि त्यहीं बस्ने गर्दछन् । गाउँ मञ्चले बनाएको भूमि घर अहिले यस्तै कारणले सबैलाई बैठक बस्न सजिलो घर पनि भएको छ ।

यसैगरी घोराही नगरपालिका-१ रावतगाउँ भूमि अधिकार मञ्चका सदस्यले भूमि घरको आवश्यकता तब महसुस गरे, जब वर्षायामको समयमा अरुको घरभित्र कोचिएर बस्न असजिलो भएको थियो । अब साभा घर बनाउनुपर्दै भनी अभियानकर्ता सुमित्रा थापाले छलफल चलाएपछि यो क्रम सुरु भयो । घर त बनाउने तर कहाँ बनाउने? कसको जग्गामा बनाउने भनी छलफल भयो । पछि ऐलानी जग्गाको खोजी गर्दा करिब १५ धुर भेटियो । २०६८ पुस महिनाको दोस्रो सातामा बैठक बसी ३० जनाको समूहले सामूहिकरूपमा इँटा नाउने निर्णय गरियो । जसअनुसार ३ दिनमा ३० जनाले ६३०० सय इँटा बनाए ।

माझी पर्व र समूहका सदस्यको तोरी भित्र्याउने समय भएकाले ढिलो हुँदै जाँदा साभा घर बन्दैन कि जस्तो लाग्न थाल्यो र अगुवाहरूलाई घर बनाउने विषयमा सोधीखोजी गर्न थाले । २०६९ वैशाख ५ देखि ८ गते ३ दिनभित्रमा सामूहिक घर बनाए । घर बनाउनमा भूमि अधिकार मञ्चका मात्र नभई अन्य चार जनाले पनि सहयोग गरेका थिए । घरको गारो लगाउन र ढोकाको चौकोस बनाउने मिस्त्रीलाई ज्याला दिई अरु काम सङ्गठनका सदस्यले श्रमदान गरेका हुन । घरको छानोका लागि जस्तापाता तथा प्राथमिक सङ्गठनको नाम लेखिएको साइन बोर्ड राख्नका लागि १४,१७९ रुपियाँ नगद खर्च भएको छ ।

उक्त रकममध्ये प्राथमिक सङ्गठनले मासिक १० रुपियाँका दरले उठाउँदै आएको पैसा र लगानी गरेको पैसाको प्राप्त व्याज १०,६४१ र बाँकी नपुगोको ३५३८ रुपियाँ सङ्गठनका सदस्यले उठाएका हुन । अहिले सङ्गठनका सदस्यहरू आफ्नै भूमि घरमा बैठक बस्न्छन् । समूहका सदस्य भन्छन्- आटे र गरेपछि हुन्छ । यी त उदाहरण मात्र हुन् । एवम् प्रक्रियाले हालसम्ममा बेला ३ गुरुङखोला, मरारी खोला र रसारीखोला गाउँ भूमि अधिकार मञ्चले आफ्नै भूमि घर बनाई त्यसैमा नियमित बैठक बस्दै आन्दोलनलाई अगाडि बढाउँदै आएका छन् ।

बर्दियाको पहिलो भूमि घर

बर्दिया भूमि अधिकार
मञ्चका ८३ वटा सङ्गठन
छन्, जसमध्ये ४२ वटा
सङ्गठनको आँगनै बैठक
घर छन्। कोभन्दा को कम
आन्तरिक तर थाहा नहुने
पारामा प्रतिस्पर्धा हुन्छ।
कसको भूमि घर राम्रो र
व्यवस्थित भन्नेमा होडबाजी
नै चल्छ।

पालोगरी लिपपोत गछौं। पालैगरी सफा गछौं तर छलफल भने सँगै गछौं। एउटै घरको छानोमुनि एउटै सवालमा, आफूले भोगेको दुख, पीडा, हेपाई र उत्पीडनबारे सँगै बसेर गर्ने छलफलबाट बनाउने योजना र सो योजनाअनुसार गर्ने कामले निकै आनन्दको अनुभूति दिने अनुभव पद्नाहार-३ बबुवाफाँटा बर्दियाका अगुवा हस्तबहारुर थारुको छ। बर्दियामा बैठक घर निर्माण गर्ने बबुवाफाँटा भूमि अधिकार मञ्च पहिलो सङ्गठन हो। ५५ घर रहेको यो सङ्गठनमा २ जना दलित छन्। बाँकी सबै थारु समुदाय। २०६२ सालमा सानो छाप्रोमाथि खरले छाएको तल माटोको दिवाल गरी २ कोठाको बैठक घर बनाएका थिए। त्यसमा छलफल नियमित हुन थाले। प्रशिक्षण नियमित हुन थाले।

त्यसपछि, हलसहितको बैठक घरको आवश्यकता खड्कियो। सोही आवश्यकता अनुसार योजना निर्माण गरे र सिर्जनशील सामुदायिक वनसँग समन्वय, छलफल र सम्वादपछि काठ प्राप्त गर्न सफल भए। ७० जनाको छलफल चलाउन सक्ने क्षमता भएको घर निर्माण गर्न उनीहरू सफल भए। हरेक सफलताले आवश्यकता जन्माउँछ भन्छन् बबुवाकै अर्का अगुवा विष्णु थारु। त्यही सफलतालाई सिडी बनाए बबुवाबासीले। इँटा बनाउने सीप, काठका फर्निचर बनाउने सीप सबै सिपका धनी यी भूमिहीनले आफ्नो बास भुपडीमा नै भए पनि बैठक घरचाहिँ पक्का बनाउने अठोट गरे। फलस्वरूप ५५ घरकै संयुक्त

श्रमदानमा ३० हजार पक्का इँटा बनाए। यसरी बर्दिया जिल्लामा बबुवा भूमि अधिकार मञ्चले गरेको यो कामको प्रशंसा गर्दै धेरै सङ्गठनले यसलाई अनुशरण गरे।

बर्दिया भूमि अधिकार मञ्चका ८३ वटा सङ्गठन छन्, जसमध्ये ४२ वटा कोभन्दा को कम आन्तरिक तर थाहा नहुने पारामा प्रतिस्पर्धा हुन्छ। कसको भूमि घर राम्रो र व्यवस्थित भन्नेमा होडबाजी नै चल्छ। यी घर निर्माणका लागि कुनै दातृनिकायले सहयोग गरेका छैनन्। दातृनिकायका सहयोगमा बन्दैनन् यस्ता घर। यस्ता घर बनाउन भूमिहीन, सुकुम्बासी, बेदर्तावाल मोही, मुक्त कमैया आदि जो जहाँ छन्, उनीहरू पूरै सहयोग जुटाउँछन् आफै। हुनेले पैसा दिन्छन्। नहुनेले श्रम दिन्छन्। सिकर्मी, डकर्मी र अन्य श्रमिकको सबै काम सङ्गठनका सदस्य आफै गर्दछन्। को वृद्ध, को नाबालक, को महिला, को पुरुष, सबै उत्तिकै खट्छन् भूमि घर निर्माण गर्न। सकेको र क्षमताले भ्याएसम्म सधाउँछन्। घर निर्माण गर्नका लागि कसैले उर्दी जारी गर्ने पर्दैन। यो नियमजित्तिकै भइसक्यो। आफ्नो घर बनाउँदा जित्तिकै अपनत्व महसुस गर्दछन्। त्यसैगरी बैठक घर निर्माणका लागि पनि सबैले अपनत्वका साथ काम गर्ने गर्दछन्।

सिपका धनी यी भूमिहीनका बैठक घरलाई आवश्यक पर्ने भ्यालढोका र फर्निचरका लागि स्थानीय सामुदायिक वनले सक्दो सहयोग जुटाएका छन्। काठ वनसँग त्याउने र श्रम जति मिलेर आफै गर्नाले

एकदमै थोरै खर्चमा यस्ता भवन तयार हुने
गरेको छन् । यसरी प्रत्येक घरका
सदस्यको सक्रिय श्रमदानबाट भूमि घर
निर्माण भएका कारण नै उनीहरू यसलाई
आफ्नो घरभन्दा पनि अगाध माया र स्नेह
गर्दछन् । अनि यसको संरक्षण र
सरसफाइका लागि सबै सदस्य अहोरात्र
खट्टछन् । सधै चिटिक्क र सफा राख्ने
गर्दछन् ।

‘हाम्रा घर साना हुन्छन् तर घर साना
हुँदैमा नाता गोता थोरै हुन्छन् भन्न
मिल्दैन । घर साना तर घरमा हुने केही
ठूला कार्यक्रम अर्थात् धेरै पाहुना जम्मा
हुँदा पहिला निकै दुख कष्ट भोग्नुपर्याए तर
हिजोआज आफै बैठक घर भएका कारण
धेरै मानिस जम्मा हुने कार्यक्रमका
सङ्गठनकै बैठक घर प्रयोग गर्ने गढ्हौं-
भूमि घर निर्माणमा सक्रिय मगरागढी-४
स्थित चेतना भूमि अधिकार मञ्चका
सक्रिय अगुवा कर्णबहादुर विकको भनाईले
पुष्टि गर्दै- यस्ता भवनमा बैठक, भेला,
प्रशिक्षण शिविर र समीक्षामात्र चल्दैनन् ।
विवाह, चाडपर्व, मृत्यु संस्कार आदिका
बेला पनि भरपुर प्रयोग हुँदै आएको छ ।
यस्तो बेलामा खाना खुवाउनेदेखि

सुल्तेसम्मको काम हुने गर्दै भूमि घरमा ।
त्यतिमात्र हैन, फुर्सदको समयमा गाउँले
जम्मा भएर विभिन्नखाले छलफल गर्ने र
दुखसुख बाँडने अनि सामूहिकरूपमा
उत्पादन गरेको अन्न भण्डारण गर्ने थलो
पनि हो भूमि घर ।

खासगरी भूमिसम्बन्धी कार्यक्रमका बेला
भूमि घरको महत्व भल्कूने गर्दै । बैठक
हुनेदेखि खानपिनसम्मका सबै काम त
हुन्छन् नै । साथै बस्तीका हरेक भुपडीबाट
ल्याइने विस्तरामा पाहुनालाई सकभर मीठो
निद्रा उपलब्ध गराउने प्रयास पनि गर्दैन्
उनीहरू । धेरै सङ्गठनका भूमि घरमा त
पकाउने र खाने भाँडाकुँडा पनि व्यवस्था
गरिएको छ । जसले गर्दा कार्यक्रम गर्नेलाई
सजिलो हुने गरेको छ । एउटाले सुरु
गर्नेमात्र गाहो रहेछ, पछि त्यसलाई
अनुशरण गर्नेहरू धेरै हुँदा रहेछन् भन्ने
सिकाइ पनि गराएको छ भूमि घरले ।
यसले गर्दा काम गर्नेमा निकै ऊर्जा
थपिंदैरहेछ । जिल्लाका ठूला ठूला होटेलमा
हजारौ खर्च गरी भएका कार्यक्रमका
तुलनामा यस्ता घरमा गर्ने कार्यक्रम निकै
सस्तो पर्ने त गर्दै नै, साथै पारिवारिक
जस्तै वातावरण हुने भएकाले कार्यक्रमप्रति

अपनत्व पनि हुने गरेको छ । समुदायका
मानिसले उपलब्ध गराउने माया र आदरले
फेरि ती समुदायमा जाने मनस्थिति पनि
निर्माण गर्दै यस्तो कार्यक्रमले । यस्ता
भूमि घर निर्माण भएका ठाउँमा कसैले यो
काम अरु आएर गर्ला अथवा मेरो पालो
पुगिसक्यो भनेर बस्ने चलन छैन । देखेको
काम गरिहाल्नु र कसैको बाटो नहेनु
उनीहरूले थालेका राम्रा कदममध्ये पर्दै ।

जिल्लामा वाष्पैदेखि राजनीति गर्दै आएका
थुप्रै दल छन् । त्यसैगरी धेरै सङ्घ/संस्था
करोडौं रुपियाँको बजेट चलाउँछन् । अनि
करोडौं कारोबार गर्ने व्यापारी र उच्चोगी
पनि छन् तर तिनीहरू सबैको आफैनै
भवन छैन । कतिपय सरकारी
निकायसमेत भवनबिहीन छन् । यस्तो
अवस्थामा भूमिहीनहरूको सङ्गठनले
आफैनै भवन बनाउन सक्नु सबैका लागि
चुनौतीसमेत भएको छ । भूमि अधिकार
जिल्ला मञ्चले समेत यो राम्रो कामको
अनुशरण गरी २ कोठा १ हलसहितको
भूमि घर निर्माण गरेको छ । जसले
सिकाइ अथवा राम्रो काम गर्ने केन्द्रीय
योजनामात्र पर्खनुपर्दै भन्ने मान्यतालाई
डाँडो कटाएको छ । ●

संयुक्त पूर्जा बनाउने जोडी सम्मानित

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, ललितपुरको प्रथम जिल्ला सम्मेलन तयारी समिति, आइसिडिओ, सल्ल्म नेपाल, आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, ललितपुरको संयुक्त आयोजना र लुथरन विश्व फेडेरेसनको सहयोगमा प्रथम जिल्ला सम्मेलन र जोडी अभिनन्दन तथा संयुक्त पूर्जा हस्तान्तरण कार्यक्रम मसिर २० गते चापागाउँको प्याडगाउँमा

सम्पन्न भएको छ। प्रथम जिल्ला सम्मेलनको उद्घाटन, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च नेपालका केन्द्रीय महासचिव ल्यामबहादुर दर्जी, जिविस ललितपुरका वरिष्ठ सामाजिक परिचालक विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र प्रथम जिल्ला सम्मेलन तयारी समितीका सयोजक चन्द्रबहादुर सुन्दासले संयुक्तरूपमा कृषि औजार उचालेर गरेका थिए।

उद्घाटन सत्रमै भूमिमा महिलाहरूको पहुँच तथा अधिकारका लागि सञ्चालित अभियानअन्तर्गत संयुक्त पूर्जा निर्माण गर्ने ५ गाविस (घुसेल, देवीचौर, भारदेउ, चौधरे र भट्टेङाँडा) का २८ जोडीलाई कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि ल्यामबहादुर दर्जी, विशेष अतिथि विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, सभाध्यक्ष चन्द्रबहादुर सुन्दास र महिला तथा बालबालिका प्रमुख राधा रूपाखेतीलगायतले संयुक्तरूपमा सम्मान गरेका थिए। साथै संयुक्त पूर्जा निर्माण अभियानलाई निशुल्क लेखापढी तथा कानुनी सहायता गर्नुहुने आइसिडिओका सचिव हरिशरण रानामगरलाई पनि सम्मानपत्र प्रदान गरिएको थियो।

आफू के हो ? प्रमाणित कागजात बनाउँ

भूमि अधिकार आन्दोलनमा गाविसबाट बसोबास र जोतभोगको प्रमाण लिन प्रयास भई केही स्थानमा सफलता पाइएको छ। यसलाई प्रभावकारी बनाउन तल केही प्रक्रिया प्रस्ताव गरिएका छन्। यस्तो प्रक्रिया भूमिहीन, मोहीलगायत् सबै खाले भूमि समस्या भोगिरहेकालाई पनि आवश्यक छ।

- गाउँ भूमि अधिकार मञ्च भएको समुदायको सामाजिक र स्रोत नक्सा तयार गर्ने। सामाजिक नक्सामा भूमिहीन, मोही, ऐलानी जग्गा उपभोग गर्ने आदि सबालअनुसारको परिवार छुट्टियोस्। स्रोत नक्सामा जग्गाको अवस्था छुट्टियोस्।
- गाउँ भूमि अधिकार मञ्चमा सङ्गठित सबै सदस्यको नागरिकता, घरधुरी कर तिरेको रसिद, भर्पाईलगायत् जे कागजात छ। सबै राखी व्यक्तिगत फाइल तयार गर्ने। यसका लागि नेपाली रेकर्ड फाइल उपयोगमा ल्याउनु राम्रो हुन्छ।
- सङ्गठनका सबै सबाल समेट्ने कागजातको नमुना, सामाजिक नक्सा, स्रोत नक्सा, सङ्गठनका सदस्य आदि समेटिएको विवरण, बस्तीको इतिहास बनाएर सामूहिक फाइल तयार गर्ने।
- गाउँभरका मानिस बोलाई सबैको उपस्थिति जनाई रजिष्ट्रमा सुकुम्बासी, मोही र ऐलानीमा बसोबास गर्नेको विवरण लेखी सही गराएर राख्ने।
- तयार पारिएको सामूहिक फाइलका आधारमा गाविसमा आफू जे हो, त्यही प्रमाणित गरेर पत्र लिने। जस्तो मोही हो भने मोही। भूमिहीन हो भने भूमिहीन। ऐलानीमा बसेको छ भने ऐलानीमा बसेको छ भन्ने। तर यस्तो प्रमाणित कागजात लिँदा विवरण सही र पूरा खुलाएर लिने। यस्तो विवरण नदिएमा सङ्गठित र प्रभावकारी दबाव दिने।
- अरुको जग्गा कमाउनेले कुत बुझाउँदा अनिवार्य भर्पाई लिने। भर्पाई नलिई कुत नबुझाउने।

भूमि नीतिले ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू

● युवराज खतिवडा

गभर्नर, नेपाल राष्ट्र व्याङ्क

“

मोहियानी हक स्थापित
भइसकेपछि जमिनको
उत्पादकत्व बढेको मैले देखेको
छु । त्यसले स्वामित्व र
उत्पादकत्वको बीचमा पनि
सम्बन्ध हुँदोरहेछ ।

”

अहिले नेपालको आर्थिक, सामाजिक रूपान्तरणको मुद्दा र मुलुकका प्राकृतिक साधन स्रोतमाथि कसको अधिकार र हक स्थापना हुनुपर्छ, त्यो हक कति केन्द्रित र विकेन्द्रितसम्म जानुपर्छ भन्ने कुराबाट राष्ट्रिय भूमि नीति सुरु हुन्छ । प्राकृतिक साधन स्रोतमा पहिलो हक राज्यको हो । किनभने जसले आफूले केही सृजना गरेको हुँदैन, उसको पहिलो हक हुँदैन । राज्यले ऐतिहासिकरूपमा, निरन्तरताका रूपमा, प्रशासनिकरूपमा, सवैधानिकरूपमा आफ्ना करिपय हक आफ्ना प्राकृतिक साधन स्रोतमाथि स्थापना गरेको हुन्छ । अरुको हक दोस्रोमात्र हो । त्यहाँबाट राष्ट्रिय भूमि नीतिको प्रारम्भ हुन्छ ।

त्यो हक अधिकार त्यसको प्रयोग कसरी कुनरूपमा हुन्छ ? राज्यले एकाधिकारी प्रवृत्तिले एकलौटीरूपमा गर्छ कि त्यो गर्ने क्रममा सरोकारवाला, जनता, नागरिक, समुदायेंग सरोकार गरेर, उनीहरूलाई निर्णयमा सहभागी गराएर गराउँछ ? त्यो

पनि छलफलको विषय हुन्छ । शायद लोकतान्त्रिक, गणतान्त्रिक जुन परिपाटीको हामी कुरा गर्दै, त्यो भनेको नागरिक, समुदायहरूको सहभागितामा त्यो हकलाई राज्यले उपयोग गर्ने कुरा हो । त्यसैले यो सबै कुरा एकलौटी हकको भन्दा पनि समूहमा बसेर सामूहिक निर्णय गरेर हकहरू विनियोजन गर्ने कुरा हो । त्यसैले भूमिसम्बन्धी कुरा गर्दा भूमिमाथिको हक र पहुँच के हो ? हक र पहुँचमा फरक छ । हक वा अधिकार एउतै कुरा होला तर अधिकार र पहुँचमा फरक छ । हक स्थापित गर्ने हो कि पहुँचमात्र स्थापित गर्ने हो भन्ने कुरा पहिलो मुद्दा हुनुपर्छ ।

भूमि नीतिको एउटा आयाम मैले देखेको छु । भूमिमाथि हकको कुरा गरिसकेपछि त्यसभित्र मैले राज्यको, व्यक्तिको, सामुदायिको, केन्द्रीय राज्यको, सङ्घीय स्वरूपमा जाँदा प्रदेशी सरकारहरूको हकको कुरामा उग्रदृष्टि राख्दा त्यसतर्फ पनि एउटा सोच बनाउनुपर्छ । हक स्थापित गर्न सकिदैन

भने पहुँच त दिलाउनैपन्यो । जमिनमाथिको पहुँच बजारका प्रक्रियाले हुन्छ कि राज्यले नै पहुँच बनाउन नीति बनाउनुपर्ने हो ? भूमि सुधारकै कुरा गर्ने हो भने पनि क्रान्तिकारी गर्ने हो कि वैज्ञानिक ? क्षतिपूर्तिसहित गर्ने हो कि विनाशक्तिपूर्ति गर्ने हो ? सबै कुरा यसभित्र पर्छन् । र, यदि रोजगारी बढाएर भूमि किन्तु सक्ते बनाएर पहुँच बढाउँदौ, पैसा हुँदैन भने ऋण दिन्छौं कि ? पहुँच बनाउने एउटा शैली यो पनि हो । यसले कति काम गर्छ आजको अवस्थामा ? अलि पछि तथ्याङ्ग आउँछ । पहुँच बढाउन यो सजिलो र छिटो बाटो होइन । मुलुकको विपन्नता र गरिबी रूपान्तरणको एजेन्डालाई पछि पार्दै लान्छ ।

पहुँचलाई भन्दा हक अधिकारको कुरालाई महत्व दिनुपर्छ । नेपालले खोजेको पनि यही हो । राज्यको नीति निर्माणको योभन्दा माथिको हक अधिकारको कुरा मैले यहाँ गर्न खोजेको छैन । सर्वोच्च अधिकार कसको हुन्छ ? त्यसपछिको हक स्थापित गर्ने कुरा हो । पहिले हक राज्यको र राज्यले त्यसलाई नागरिकको हक उपयोग गर्न पाउने सर्वाधिकार कायम गर्नुपर्छ । नत्र हाम्रा विकासका काम, प्रयासहरू ओझेलमा पर्दै जान्छन् ।

अहिले पनि कतिपय हाम्रा राम्रा कार्यक्रममा पनि राज्यले जमिन लिन नसकेको कारणले विकासका योजना पछि परिहरेका छन् । आइएलओ १६९ को कुराले गलत सूचना प्रवाह गरेको छ । समुदायको हक, स्थानीय व्यक्तिको हक प्राप्तिको कुरा अरुको हक विस्थापित नगरी गर्नुपर्छ । राज्यको जिम्मेवारी र जमिनमाथिको हक स्थापित नहुँदाको प्रसङ्गमा नेपालमा गरिबी र भूमिहीनको अनुपात मिल्दै गइरहेको छ । एक चौथाई जनता भूमिहीन र एक चौथाई जस्तै नै गरिब पनि छन् । तर सबै भूमिहीन नै गरिब हुन भन्नेचाहिँ होइन । जहाँ भूमिहीनता छ, त्यहाँ गरिबी छ । जीवन निर्वाहको जोखिम जहाँ बढी छ, त्यहाँ राज्यको संरक्षण बढी आवश्यक पर्छ ।

आवास बनाइदिने मन छ । राज्यले जमिन खोज्दै जाँदा जमिन हुँदैन । जो गरिब छ,

त्योसँग १ कट्टा जमिन पनि छैन । कृषकलाई सुरक्षा दिन रासायनिक मलमा अनुदान दिन थालियो तर जोसँग बढी जमिन छ । उसैले अनुदान पाउँछ, जोसँग कम जमिन छ, उनीहरूले कति लाभ लिएका छन् त यो अनुदानबाट ? त्यो पनि हेर्नुपर्छ । पशुपालनको अनुदान भन्दै तर ऊसँग गाई बाखा पाल्ने गोठ पनि छैन । अनि अनुदान खेर जान्छ । आयआर्जनसँग सम्बन्धित धेरै कार्यक्रम चलाउँदा गरिबलाई एउटा टेक्ने जमिन चाहिँदो रहेछ । जमिन अभावमा राज्यका सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाका कतिपय कार्यक्रम अघि बढाउन सकिने रहेन्छ । त्यसैले जमिनमा पहुँच बढाउन राज्यले नै पहल गर्नुपर्छ र निर्णय गर्नुपर्छ ।

अर्को सशक्तीकरणको मुद्दा हो । आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक सशक्तीकरण कुनै न कुनै रूपमा भूमिमा आश्रित भएकै छ । त्यसैले हामीले यो मुद्दालाई सशक्तीकरणको माध्यमका रूपमा किन विकास नगर्ने ? स्वामित्व दिएर हुन्छ, वा अधिकार स्थापित गरेर या त्यसको उपयोगमा पहुँच बढाएर हुन्छ या उत्पादन बढाएर हुन्छ, यसमा छलफल गर्न सकिन्छ । खाद्य सुरक्षाको कुरा पनि हो यो । अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवका अनुसार मुलुकले आफूले न्युनतम् तहमा खद्यान्त उत्पादन नगर्ने हो भने अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको माध्यमबाट आएको खद्यान्त सुरक्षाको अर्थ रहैदैन । बजारमा खद्यान्य अभाव हुन्छ । ती मुलुकले निर्णय गरेर खद्यान्त निर्यातमा प्रतिबन्ध लगाउँछन् अथवा मूल्य बढाउँछन्, भन्सार बढाउँछन्, अनि महाँगी बढ्छ । तपाईं उपयोग गर्न सक्नुहुन्न । खद्यान्त तपाईंको पहुँचभन्दा टाढा हुन्छ । त्यसैले मुलुकले आफ्नो खाद्य सुरक्षाको एउटा अंशका रूपमा रहेको खद्यान्त आफ्नै भूमिमा व्यवस्थित गर्नुपर्छ ।

त्यसैले उत्पादन र उत्पादकत्वसँगै जोडिएको विषय दुई वटा जटिल छ । त्यो के हो भने भूमिको आकार र उत्पादकत्वको बीचमा कस्तो सम्बन्ध छ त ? सानो आकारको भूमिमा उत्पादकत्व बढ्छ ? या ठूलो किसिमको भूमिले उत्पादकत्व बढाउँछ ? अब सानो आकारको भूमिमा जसले सघन खेती गर्छ, बढी हेरचाह गर्छ । उसको सम्पूर्ण साधन स्रोत लगाउँछ । अनि उत्पादकत्व

बढी हुन्छ । यो एउटा तर्क हो । अर्को तर्क के हुन्छ भने सानो आकार भयो भने वैज्ञानिकत्वरस्ते खेती गर्न सकिदैन । राज्यले दिएको सेवा पनि उपभोग गर्न सकिदैन । र, हामी उत्पादकत्वमा पछि पछौं । यो एउटा अनुसन्धानको विषय हो ।

मोहियानी हक स्थापित भइसकेपछि जमिनको उत्पादकत्व बढेको मैले देखेको छु । त्यसले स्वामित्व र उत्पादकत्वको बीचमा पनि सम्बन्ध हुँदैरहेछ । म के चाहन्छ भने यो नीतिले जमिनको स्वामित्व र उत्पादकत्वको बीचमा अलिकति क्षेत्रीय तहमा अध्ययन गरेस, जसले गर्दा स्वामित्वको आकारको बाटोमा छलफल गर्न सहज हुन्छ । त्यसपछि अर्को एउटा विषय लैडिगिक । जमिनमाथि महिलाको स्वामित्व स्थापित गर्ने कुरा सबैभन्दा ठूलो हो । उत्पादनको साधन जमिनमा केही वर्षअधिसम्म १० प्रतिशत पुरुषको स्वामित्व थियो । अहिले ८० प्रतिशतमा भरेको छ । त्यो पनि हामीले जग्गाको रजिस्ट्रेसन गर्दा महिलाको नाममा गरेमा मालपोत छुट दिने भन्ने नियम बसालेकाले कृत्रिमरूपले बढेको भन्ने सुन्नमा आएको छ । यो पनि कति दिगो हुन्छ, भन्ने बुझनुपर्ने कुरा छ । महिलाको जमिनमाथि स्वामित्व बढाउने हो भने वा महिला सशक्तीकरणका लागि हक स्थापित भइसकेपछि उनीहरूले यसैबाट धितो राखेर ऋण पाउने, व्यावसायिकता वृद्धि गर्न पाउने गराउनुपर्छ ।

त्यसै गरी सीमान्तकृत समुदाय वा भूमिमाथिको प्रारम्भिक अधिकार भनिएका समूहरूको अधिकार कसरी स्थापित गर्न सकिन्छ, भन्ने कुरा पनि छन् । वातावरण संरक्षण, गरिबी र राष्ट्रिय भू-नीति पनि एकापसमा सम्बन्धित छन् । गरिबीले जहिले पनि भूमिमाथि आकर्षित गराउँछ, किनभने ऊ चाहे सुकम्बासी होस् या अरु कुनै किसिमले बेरोजगार होस्, उसले कुनै न कुनैरूपमा भूमि पायो भन्ने उपयोग गरेर आफ्नो जीवन निर्वाहको आधार बनाउँछ । त्यो क्रममा उसले भूमिमाथि रहेको वन अथवा अरु स्रोत साधनमाथि अकमण गर्छ, र वातावरणमा असर हुन्छ । त्यसैले जनजीविका, भूमिको स्वामित्व र वातावरणलाई मिलाएर लैजानुपर्छ ।

वातावरणीय पक्षलाई नविगारी भूमिलाई कसरी अधिकतम् रूपमा उत्पादनको साधनका रूपमा उपयोग गरेर लैजान सकिन्छ भन्ने महत्वपूर्ण पाटो हो ।

अर्को कुरा, हामी ४० प्रतिशत जमिन वन हुनुपर्छ भन्छौं । तर ४० प्रतिशत वन कुन जमिनमा बनाउने ? धेरै राम्रो कृषियोग्य जमिन अधिकरण गरेर वन क्षेत्र घोषणा गरे त्यहाँका मान्छे सडकमा आउँछन र आन्दोलन गर्छन् अनि मुलुकमा अशान्ति हुन्छ । त्यस्तो किसिमको जड्गाल विकास गर्ने कि नदी उकास जस्ता काम नलाग्ने जमिनलाई ४० प्रतिशत वन बनाउने ? यो पनि स्पष्ट हुनुपर्छ । जब हामीले भूमि उपयोग नीति बनाइसकेका छौं र उपयोगका अधारबाट

कुन जमिन केका लागि उपयुक्त छ भन्ने भइसकेपछि त्यो वन क्षेत्र भनिएको ठाउँमा वनचाहिँ छैन भने के गर्ने ? त्यो कृषियोग्य जमिन हो भने त्यसलाई साटफोर गर्न सकिन्छ । यसरी वन ४० प्रतिशत पुऱ्याउने हो । बिग्रेको जमिन, अब्बल जमिनलाई वन क्षेत्र बनाउँदा ठिक होला ।

त्यसपछि भूमिमाथिको एकल अधिकार, मोहियानी नलाग्ने कुरा हामीले अन्त्य गरिसक्यौं । हामी जतिले जग्गाको लालपूर्जा लिएर बसेका छौं, हामी मोही हौं । जग्गाधनीचाहिँ राज्य हो । हामी सबै मोही हुन सिकौं । यही उपयोग गर्नका लागि हामी मोहीको अधिकार स्थापित गरौं । हामीले जमिन उपयोग गर्दासम्म राज्यले हस्तक्षेप

गर्दैन । दुई तिहाई परिवार कृषिमा आश्रित छौं, जसको आधार भूमि नै हो । या हामी जग्गाको स्वामित्व लिन्छौं या त अरुको जग्गा भाडामा या अघोषित मोहियानीमा अथवा कृषि ज्यालामा काम गर्दौं । कृषि क्षेत्रमा त्यस्तो सङ्ख्या नेपालमा दुई तिहाई छ । यी सबै परिवारको आर्थिक सामाजिक रूपान्तरण गर्ने मुद्दा भूमिसँग सम्बन्धित रहेको हुनाले आज पनि समृद्धिका रूपमा कृषि नै आउँछ । यही कारण कृषिको उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिको व्यवसायीकरण, कृषिका माध्यमबाट रोजगारी सृजना हाम्रो प्रथम काम हुनुपर्छ ।

भूमि नीति तर्जुमा गोष्ठीमा डा. खतिवडाको मन्तव्यमा आधारित ।

भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको

जरुरी सूचना

नेपाल सरकारद्वारा जारी कमैया श्रम (निषेध गर्ने) सम्बन्धी ऐन, २०५८ को दफा २ को खण्ड (ख) ले परिभाषा गरेनुसार भैसवार, गैवार, बर्दिकार, छेकवार, हरूवा, चरुवा, हली, गोठालो, कमलरिया वा यस्तै नामका विभिन्न प्रकारका कमैया श्रमिकहरू मुक्त भइसकेका छन् । कानुनतः सोवापतको ऋणसमेत मिनाहा भइसकेको छ ।

उक्त ऐनको बर्खिलाप हुनेगरी ऋण दिएका कारणबाट बाध्यकारीरूपमा श्रम शोषण गर्ने गरेको भन्ने लेख/समाचार छापामा प्रकाशन हुने भएकोतप्त यस मन्त्रालयको ध्यान आकृष्ट भएको छ । कमैया श्रम (निषेध गर्ने) सम्बन्धी ऐनले परिभाषा गरेका कमैया श्रमिकलाई उक्त ऐनको दफा ३ ले मुक्त गरेको छ । र, सोही ऐनको दफा ४ ले कसैले पनि यो ऐन प्रारम्भ भएपछि कसैलाई कमैया श्रमिकका रूपमा राख्न वा काममा लगाउन नहुने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी दफा ५ मा कमैया श्रमिकले ऋणदातासँग लिएको कमैया ऋण तिर्नु नपर्ने तथा दफा ६ मा प्रचलित कानुनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ऋणदाता र कमैया श्रमिकबीच कमैया ऋण लिने/दिने सम्बन्धमा भएको लिखित वा लिखित वा अलिखित सम्झौता ऐन प्रारम्भ भएपछि स्वतः रद्द हुने व्यवस्था छ । त्यसैले यस्तो कार्य गराउनु कानुनविपरित हो ।

साथै ऐनको बर्खिलाप गरी कोही कसैले बाध्यकारी ढड्गले कमैया वा ऐनले परिभाषा गरेका यस्तै प्रकृतिका श्रमिक राखेमा सोही ऐनको दफा १६ बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारी सम्बन्धित जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले १५ हजारदेखि २५ हजार रुपियाँसम्म जरिवाना गराउन सक्ने व्यवस्था छ । यसबाहेक त्यसरी काममा लगाएको प्रत्येक दिनको न्युनतम् ज्यालादरको दोब्बर रकम त्यस्तो काम लगाउने व्यक्तिबाट भराउन सक्ने कानुनी प्रावधानसमेत छ । अतः कानुनले वर्जित गरेका कुनै पनि काम कारबाही नगर्न/नगराउन यसै सूचनाद्वारा जानकारी गराइन्छ ।

भूमि व्यवस्थापन महाशाखा
भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय

लैंड्रिंग समानताको अभियान

● ज्योति वैद्य

महिला र पुरुषबीच प्रकृतिले गरेको भेद लिङ्ग (सेक्स) हो भने परम्पराले गरेको भेद लैंड्रिंगता (जेन्डर)। लिङ्गलाई प्राकृतिक लिङ्ग अनि लैंड्रिंगतालाई सामाजिक लिङ्ग पनि भन्ने चलन छ। महिला र पुरुषबीच जन्मजात लिङ्गभेद (सेक्स) बाहेक अन्य कुनै असमानता छैन। सृष्टिमा जसरी महिला र पुरुषको समान योगदान अनिवार्य छ, त्यसरी तै सम्यताका लागि दुवै वर्गको समान सहभागिता चाहिन्छ। तर पितृसत्ता समाजले गर्दा पुरुषको तुलनामा महिलाहरू पछाडि परेका छन्।

महिलाको सक्रिय र समान सहभागिताविना मूलुकको समग्र विकास सम्भव छैन। तैपनि गरिबी, अशिक्षा, रुढिवादी परम्पराजस्ता कारणले गर्दा महिला विकास कार्यमा समानरूपले सहभागी हुन सकेका छैनन्। विद्यमान लैंड्रिंग पक्षपातका कारण आर्थिक विकासको क्रममा पनि असर परिरहेको छ।

नेपालको सन्दर्भमा महिलाहरूको राज्यको संरचनामा महिला प्रतिनिधित्व ३३ प्रतिशत अनिवार्य गरिएको छ। तर राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारहरूको संरक्षण, प्रबद्धन तथा प्रचलनमा महिलाको उल्लेख्य प्रतिनिधित्व देखिँदैन।

महिला विकासको सन्दर्भमा परिवर्तित अवधारणा, नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन, खासगरी बेइजिङ्ग अनि बेइजिङ्ग जोड ५ र १० सम्मेलन, मा भाग लिई जनाएको सम्मति र नेपाल पक्ष रहेको महिलाविरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि,

१९७९ (सिड) का आधारमा समेत नेपालमा महिला सशक्तीकरण, लैंड्रिंग सरोकारको मूलप्रवाहीकरण र लैंड्रिंग समानताको प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार पारी कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका छन्। चालू त्रिवर्षीय योजना (२०६७/६८-२०६९/७०) मा पनि लैंड्रिंग मुद्दा प्रधान छन्।

यो योजनामा विकासमा महिलाहरूको भूमिकालाई सशक्त बनाउन सबै महिलाको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तीकरण गर्ने, महिलाविरुद्धका सबै प्रकारका हिंसा र विभेदको अन्त्य गर्ने र विकास प्रक्रिया, सेवा प्रवाह र शासकीय प्रणालीमा लैंड्रिंग मूलप्रवाहीकरणलाई सुदृढ गर्ने पक्षमा जोड दिइएको छ। निर्णयक तहमा कम्तीमा ३० प्रतिशत महिलाको लक्ष्य बेइजिङ्ग कार्यमन्त्रको उल्लेखनीय पक्ष हो।

न्युनतम् ३० प्रतिशतको प्रतिनिधित्वमा महिलाले सहभागी हुन सुविस्ता अनुभव गर्दैन् र निर्णय प्रक्रियालाई असर पार्न थाल्न सक्छन् भन्ने मानिएको छ। नेपालको सन्दर्भमा महिलाहरूको राज्यको संरचनामा महिला प्रतिनिधित्व ३३ प्रतिशत अनिवार्य गरिएको छ। तर राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारहरूको संरक्षण, प्रबद्धन तथा प्रचलनमा महिलाको उल्लेख्य प्रतिनिधित्व देखिँदैन।

स्रोतको सुगमता पहुँच (एक्सेस) अनि स्वामित्व नियन्त्रण (कन्ट्रोल) हो। पहुँच प्राप्तिसँग सम्बन्धित हुन्छ भने नियन्त्रण परिचालनसँग। महिलाको अवसरको पाटोमा सहभागिता पहुँचको पक्ष हो त उपयोग नियन्त्रणको। अतः महिलाको पहुँचमात्र हुनु सबैथोक होइन, नियन्त्रणको पाटो अझै महत्वपुर्ण छ। प्राकृतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक स्रोतहरू (जस्तै जमिन, वनजङ्गल, धनसम्पत्ति

आदि) को उपयोग र त्यसको लाभ हासिल गर्ने अवस्थालाई स्रोत साधनमा पहुँच भनिन्छ । निर्णय गर्ने तहमा र त्यसको फाइदा पाउनेमा महिला र पुरुषको सन्तुलित सहभागिता हुनुपर्छ । सन्तुलित विकासका लागि स्रोत, साधनमाथिको नियन्त्रणमा पनि सन्तुलन अनिवार्य हुन्छ ।

समानता र समता (इक्वालिटी एण्ड इक्विटी)

लैंड्रिक समानता (जेण्डर इक्वालिटी) र लैंड्रिक समता (जेण्डर इक्विटी) बीचको भेद पनि उल्लेखनीय छ ।

(क) **लैंड्रिक समानता** : महिलाको अवसर, सहभागिता, पहुँच, नियन्त्रण जस्ता पक्षमा पुरुषसरह अधिकारको उपभोग गर्नबाट वञ्चित हुन नपर्ने अवस्था लैंड्रिक समानताको अवस्था हो ।

(ख) **लैंड्रिक समता** : समता भनेको 'न्याय' हो । लैंड्रिक भेदभावबाट विगतमा पछाडि पारिएका महिला वर्गलाई पुरुष वर्गको हाराहारीमा त्याउन अहिले दिइने ग्राह्यता नै समता हो । महिलालाई प्राथमिकता, अग्राधिकार, आरक्षण समताका एक वा अर्को रूप हुन् ।

लैंड्रिक समानता देखावटी पनि हुन सक्छ । वास्तविक अर्थमा लैंड्रिक समानता कर्तिको छ भनी थाहा पाउन पहुँचमा समानता, प्रतिनिधित्वमा समानता र आवाजमा समानता केन्द्रित हुन जरूरी छ ।

महिला विकासका प्रयासमा विश्व घोषणापत्रहरूको सान्दर्भिकता

सन् १९७५ मा सर्वप्रथम अन्तर्राष्ट्रिय नारी वर्षका रूपमा सुरु गरिएको अभियान तथा नारी विकास दशकले

सिड

यो महिला र पुरुषबीचको असमानता हटाउन र महिलाविरुद्धको भेदभाव समाप्त गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घबाट सन् १९७९ मा पारित एउटा महासन्धि हो । यो महिलाउपर हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि (सिड) को नामबाट प्रचलित छ । नेपालले यसलाई सन् १९९१ मा अनुमोदन गरिसकेको छ ।

अबको बाटो

- महिलाको सवाल उठान गर्न संस्थागत तहको सांस्कृतिक प्रवृत्तिमा नै परिवर्तन ल्याउन जरुरी छ। प्रतिबद्धताले मात्र केही हुँदैन, क्रियाशीलता जरुरी छ।
- महिलाको स्रोत र साधनमा पहुँच वृद्धि भई निर्णय तथा नेतृत्व क्षमतामा विकास भएपछि उनीहरूको संस्थालाई जिम्मेवारी हस्तान्तरण गर्दै क्रमशः थप गाविसमा सघन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने अभियान थालनी गर्न आवश्यक छ।
- महिलालाई मानवीय विकासका आधारस्तम्भका रूपमा रहेका शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीका अवसरमा पहुँच पुऱ्याउने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।
- विभिन्न संस्था र निकायको सहभागितामूलक प्रक्रियाद्वारा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्न पहल गर्ने र लैङ्गिक परीक्षण (जेण्डर अडिट) गरी भावी कार्यक्रम तर्जुमालाई लैङ्गिक-सन्तुलित (जेण्डर व्यालेन्स) बनाउन सहयोग पुऱ्याउने;
- स्थानीयस्तरमा गाविस, जिविसलगायत्रका अन्य सम्बद्ध संस्था र निकायसँग साझेदारीमा महिलाको आर्थिक, सामाजिक र नेतृत्व विकासका कार्य गर्ने। साथै महिलाको स्थानीय संस्थालाई नमुना संस्थाका रूपमा विकास गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- महिला विकास कार्यालय र अन्य उपयुक्त देखिएका संस्थामा स्रोत एवम् सूचना केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने, गराउने सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने।
- जिल्लामा महिलासम्बन्धी तथ्याङ्क, कार्यक्रम र स्रोत व्यक्तिहरूको विवरण सङ्कलन एवम् अद्यावधिक गर्ने, गराउने
- लैङ्गिक समानताको पक्षमा लैङ्गिक-सन्तुलित योजना तर्जुमा, लैङ्गिक परीक्षण गर्ने तथा अनुगमन, मूल्याङ्कनमा विशेष भूमिका खेल्ने र योजना र कार्यक्रममा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गराउने
- सरकारी तथा गैरसकारी सबै निकायका कार्यक्रमको लैङ्गिक विश्लेषण (जेण्डर एनालाइसिस) गरी तिनमा विद्यमान कमी र असमान अवस्था सुधार गरी महिला सहभागिता अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने
- सबै सम्बद्ध पक्षबाट भएका कार्य प्रगतिहरूको विवरण सङ्कलन गर्ने र अभिलेखीकरणको व्यवस्था गरी उपलब्धिहरूको जानकारी आदान-प्रदान हुन सक्ने व्यवस्था गर्ने
- आयोजनाहरूलाई बढीभन्दा बढी रोजगारीमूलक र लैङ्गिक दृष्टिले उत्तरदायी बनाउन आयोजना तर्जुमाको क्रममा लैङ्गिक विश्लेषण तथा लैङ्गिक परीक्षण गर्ने पद्धतिको सुनिश्चितता गरिनुपर्छ।

आत्मसात गरेको समानता, विकास र शान्तिको बहुआयामिक उद्देश्यलाई निरन्तरता प्रदान गर्न संयुक्त राष्ट्र सङ्घबाट मेक्सिकोमा आयोजना गरिएको पहिलो अन्तर्राष्ट्रिय महिला सम्मेलन, कोपनहेगनको सन् १९८० मा भएको दोस्रो, नैरोबीमा सन् १९८५ मा भएको तेस्रो तथा बेइजिङ्गमा सन् १९९५ मा भएको चौथो विश्व महिला सम्मेलनबाट पारित प्रस्तावहरूलाई सहभागिता, व्यापकता र गहनताका दृष्टिले सान्दर्भिक, महत्वपूर्ण मानिएको छ।

बहुआयामिक सहभागिता कार्य दृष्टिकोणका कारण बेइजिङ्ग कार्ययोजना

विश्वमा लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तीकरणका लागि एक बलियो र भरपर्दो आधार रहेको पाइन्छ। यसले सबै राष्ट्रमा सकारात्मक परिवर्तन महसुस गर्न सकिने पर्याप्त आधारका रूपमा देहायबमोजिम कार्यका लागि आव्यान गरेको छ।

लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण (जेण्डर मेनस्ट्रिमिड)

लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणलाई विशेषत लैङ्गिक विभेदलाई सम्बोधन गर्नेगरी विकास नीति, कार्यक्रम र कार्याविधि तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन-पुनरावलोकन गर्ने रणनीति तथा प्रक्रियाका रूपमा लिन

सकिन्छ। कहिलेकाहीं लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणलाई क्षेत्रगत विकासमा लैङ्गिक चासो एकीकरण गर्ने प्रक्रियाका रूपमा पनि जानिन्छ।

महिलाहरूको आर्थिक स्तर अभिवृद्धि नभएसम्म मूलप्रवाहीकरणको लक्ष्य हासिल हुन नसक्ने अनुभवबाट देखिएकाले महिलाको आर्थिक स्तर अभिवृद्धि गर्ने क्रियाकलापलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्छ। साथै सकारात्मक कदमलाई (अफरमेटिभ एक्सन) प्राथमिकतामा राखी अगाडि बढ्न जरुरी छ।

ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानी र जग्गा अतिक्रमण

के फरक पर्छ किसानलाई ?

यो वर्ष खाद्यान्न, वित्त र
ऊर्जा अभावका कारण कम्तिमा
एक बिलियन मानिस
भोकमरीग्रस्त

-विश्व खाद्य तथा कृषि सङ्गठन

अन्ततः उनीहरूको हार भयो । सम्झौतामा
हस्ताक्षर भयो तर सरकार भविष्यप्रति सचेत
हुँदै उक्त सम्झौता रद्द गर्न सफल भयो ।

जग्गा अतिक्रमणको कारण के हो ?

सन् २००८ मा विश्वले धेरै पक्षको अभाव
सामना गर्नुपर्यो । खाद्यान्न, वित्त,
वातावरणीय र ऊर्जा अभाव जस्ता समस्या
फरक फरक थिए तथापि ती जोडिएका थिए ।
सन् २००८ को खाद्यान्न अभावबाटे धेरै
कारण उल्लेख छन् । जसमध्ये पहिलो
बढिरहेको जनसङ्ख्या र बढ्दो आर्थिक
क्रियाकलापका कारण वृद्धि भइरहको
आमदानीका कारण खाद्यान्नको बढ्दो माग
हो । त्यस्तै दोस्रोमा सस्तो र वातावरणमैत्री
इन्धनको बढ्दो माग परिपूर्ति गर्न तथा

इन्धनको वैकल्पिक स्रोतका लागि खेतियोग्य जमिनमा जैविक इन्धन उत्पादन हुने सामग्री रोपिन् । अनि तेसोमा चाहिँ जलवायु परिवर्तनका कारण आपूर्तिमाथिको बढ्दो अनविश्वास र चौथो कारणमा मालसामानको बजारमा व्यापक सट्टेबाजी हुन् । विश्व खाद्य तथा कृषि सङ्गठनको अनुमानमा यो वर्ष खाद्यान्त, वित्त र ऊर्जा अभावका कारण कम्तिमा एक बिलियन मानिस भोकमरीग्रस्त भए ।

कृषियोग्य भूमि र पानी कमीका कारण खाद्य असुरक्षा भोगिरहेका विदेशी सरकार (खासगरी युनाइटेड अरब इमिरेट्स, साउदी अरेबिया जस्ता गल्फ राष्ट्र) हरूले भाउ आकसिन सक्ने डरले खाद्यान्त किन्ने र विदेशमा कृषियोग्य जमिन भाडामा लिई खाद्य सुनिश्चितताको उपाय अपनाए । यसैगरी धैरै जनसङ्ख्या भएका मुलुक (चीन, भारत, दक्षिण कोरिया) पनि जग्गामा ठूलो परिणामको लगानीमा संलग्न भए । ताकि समुद्रपारको उत्पादनबाट आफ्नो देशको खाद्यान्त आवश्यकता पूरा गर्न सकियोस् । यी व्यावसायिक जमिनको पहिलो चरण जग्गा सट्टेबाजी र लेनदेन कारोबार हुन । त्यसकारण खाद्यान्त र जैविक इन्धन उत्पादनका लागि सिद्धान्ततः त्यसो गरिए । सन् २००८ मा त्यसपछि खाद्यान्त र ऊर्जा अभाव सुरु भयो ।

वित्त कम्पनीहरू, लगानी कोषहरू र अन्य लगानीकाताले निक्यौल गरे कि खाद्यान्त र इन्धनको भाउ कहिलै घट्दैन । अनि कृषिमा लगानी गर्न सुरु गरे । यी लगानीकर्ताका लागि कृषिमा लगानी खाद्यान्त उत्पादनका लागिमात्र थिएन, यो ठोस र बलियो सम्पत्तिका लागि पनि थियो । यसरी, वित्तीय लगानीकर्ताहरूको चाख सुरक्षित जमिन लेनदेनतर्फ बढ्यो । एक अनुमानअनुसार व्याडीकड समूह गोल्डमेन सच, अमेरिकन बीमा समूह जस्ता लगानी कोषका प्रमुख व्यापारीहरूले जुलाई २००८ सम्म मालसामान सूचक कोषमा ३७७ बिलियन अमेरिकी डलर लगानी गरेका छन् । जमिन पनि आकर्षक सम्पत्तिका रूपमा देखिने क्रम वृद्धि भएको छ । एक अनुमानअनुसार पेन्सन कोषको सय बिलियन अमेरिकी डलर

मालसामानमा लगानी भएको विश्वास छ । जसमध्ये ५ देखि १५ बिलियन अमेरिकी डलर कृषि भूमि प्राप्तिमा लगानी भएको छ ।

कृषि भूमिमा लगानीको वर्तमान लहरको मुख्य लक्ष्यमा खाद्य सुरक्षा गर्नु (खासगरी २००८ मा सिर्जित खाद्यान्त अभाव र त्यही कारण बढेको मूल्य वृद्धिपछि), वैकल्पिक इन्धन स्रोतको माग सम्बोधन गर्न (जस्तो : जलवायु परिवर्तन र ऊर्जा अभावको साटो कृषि इन्धन अर्थात् जैविक इन्धन) अथवा जलवायु साम्य मापनका लागि बढ्दो माग (जस्तो : अन्य मुलुकमा उच्च कार्बन बिसर्जनका लागि कृषि उत्पादन खर्च, कृषि इन्धन र जैविक इन्धनद्वारा हरितगृह ग्रास घटाउन) र लगानी गर्नेहरूले वर्तमान पुनर्मूल्यांकनअनुसार जमिनलाई आकर्षक सम्पत्ति सूचीमा लिनु ।

ठूलो परिमाण भनेको कति हो ?

वर्तमान विश्वव्यापी जग्गा कारोबारमा अतिक्रमण वा ठूलो परिमाणमा लगानीअन्तर्गत कति जग्गा समेटिए भन्ने एकिन तथ्याङ्क छैन । ग्रेन नामक अनुसन्धान संस्थाका अनुसार सन् २००५ देखि २००९ का बीचमा २० मिलियन हेक्टर जमिन यसरी अतिक्रमण भएको अनुमान गरेको छ ।

सन् २००९ मा वासिड्टन डिस्रिस्थित अन्तर्राष्ट्रिय खाद्य नीति अनुसन्धान संस्था

आइएफपिआरआईले निकाले को प्रतिवेदन अनुसार सन् २००६ देखि विकासोन्मुख देशका १५ देखि २० मिलियन हेक्टर कृषि भूमि बेचिसकिएको वा भाडामा दिइसकिएको छ । अथवा विदेशी लगानीकर्तालाई बेच्ने वा भाडामा दिने तय भइसकेको छ, खासगरी अफ्रिकामा । विश्व व्याडीको दाबीअनुसार भने ४५ मिलियन हेक्टर कृषि भूमि सन् २००९ अगाडि नै बिक्री भइसकेको छ ।

उता खाद्य सुरक्षा विश्व समितिको रिपोर्ट भन्छ कि जग्गा अतिक्रमण वा ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानीले ५० देखि ८० मिलियन हेक्टर कृषि भूमि प्रभावित भएको छ । इन्टरनेशनल ल्याण्ड कोलिसनले खरै सार्वजनिक गरेको एक प्रतिवेदन अनुसार सन् २००० देखि २०१० भित्र २०३ मिलियन हेक्टर जमिन लगानीका लागि निक्यौल भएको छ । जसमध्ये ७५ मिलियन हेक्टर जमिन परीक्षण भई सदरसमेत भइसकेको छ ।

जग्गा अतिक्रमण कहाँ कहाँ ?

स्रोतका धनी अफ्रिकी विकासोन्मुख मुलुकहरू दक्षिण पूर्वी एसिया, पूर्व सेमियत सङ्ग्रह/मध्य एसिया र दक्षिण अफ्रिकाका जग्गा अतिक्रमण वा ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानीको पहिलो निशाना बनेका छन् । इन्डोनेसिया, पूर्वी टिमोर, फिलिपिन्स, कम्बोडिया, लाओस जस्ता दक्षिण पूर्वी एसियाका देशहरू यी लगानीका लागि मुख्य गन्तव्य भएका छन् ।

ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानीको संलग्नता (अनुमान)

जग्गा (हेक्टरमा)	दाकेको क्षेत्र	सम्यावधि (सन्)
२.५ मिलियन	झियोपिया, मादागास्कर, धाना, माली, सुडान	२००४-२००९
५१-५३ मिलियन	अफ्रिकाका २७ देश	२०१० अप्रिलसम्म
मोटामोटी १.५ मिलियन	माली, लाओस, कम्बोडिया	२००९ सम्म
३.५ मिलियनभन्दा कम	काजकस्तान, उक्रेन, रसिया	२००६ देखि २०११
४६.४ मिलियन	८१ वटा देश	२००४-२००९
४.३ मिलियन	ब्राजिल	२००८ सम्म
५४५०००	माली	२०१० सम्म
३.६ मिलियन	झियोपिया	२००८-२०११
१५-२० मिलियन	गरिब मुलुकहरू	२००६-२००९
८० मिलियनभन्दा कम	विश्वव्यापी	२००० देखि
मोटामोटी १५-२० मिलियन	विश्वव्यापी	२००० देखि
पहिचान नभएको	विश्वव्यापी	२००७-२००८

पूर्वी एसिया र प्यासिफिक क्षेत्रमा इन्डोनेसियालाई ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानीको पहिलो गन्तव्यको प्राथमिकतामा राखिएको छ भने फिलिपिन्स दोस्रोमा छ । सरकारी स्वामित्वको संस्थानले यो लगानी कारोबारमा सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ ।

क्लाउज डेनिगरद्वारा तयार विश्व व्याइक्को सन् २०१० को एक प्रतिवेदनले प्रत्येक क्षेत्रमा ठूलो परिमाणको जग्गामा लगानीका लागि प्रमुख गन्तव्य बनेका ३-३ मुलुक उल्लेख गरेको छ । पूर्वी एसिया र प्यासिफिक क्षेत्रमा इन्डोनेसियालाई यस्तो लगानीको पहिलो गन्तव्यको प्राथमिकतामा राखिएको छ भने फिलिपिन्स दोस्रोमा छ । सरकारी स्वामित्वको संस्थानले यो लगानी कारोबारमा सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ । जहाँ १३ लाख ४० हजार हेक्टर जमिन छ, यसमध्ये केही सम्फौटा भइसकेको छ भने केहीचाहिँ हुने प्रक्रियामा छ । जसमध्ये ५ लाख ९७ हजार हेक्टर जैविक डिजेलयुक्त क्षेत्र लगानीकर्ताको भइसकेको छ ।

फिलिपिन्सको कलुयामा २५ सयको जीविकोपार्जन पूरै समुद्रसँग जोडिएको थियो । यसबाहेक अन्य थुप्रै परिवार केही समय खेती गर्थे भने बाँकी समय समुद्रसँग सम्बन्धित उद्यम (डुड्गा चलाउने, श्रम गर्ने, समुद्री भार जम्मा पार्ने र सुकाउने, किन्ने र व्यापार गर्ने आदि) गरेर जीविका चलाउँथे । उनीहरूलाई त्यसो नगर्न स्थानीय अचल सम्पति विकास संस्थानअन्तर्गतको पर्यटन आयोजनाले चेतावनी दिएको थियो ।

कसरी पर्द्ध असर ?

कम्बोडियाको दक्षिण पूर्वमा पर्ने टाकेओ प्रान्तको बाटी जिल्लामा भूमिमाथि लगानीको एउटा घटना छ । यहाँ महा रुस्से र आड सोकुन्येका बासिन्दासँग अक्टोबर २०१० मा एउटा विकासे कम्पनीले २७ हेक्टर जमिन किन्यो । प्रभावित क्षेत्रका गाउँले महा रुस्से

र आड सोकुन्येका बासिन्दाले सार्वजनिक कुलोसमेत बिक्री गरेको आरोप लगाए । यो कुलो ३ हजार मिटर लामो थियो र कराड लिभ, कोमा रिचा तथा तरपाड केर्साङ कम्युनमा फैलिएको थियो । यो कुलो महा रुस्से र आड सोकुन्येको मात्र नभई प्रे किस, ता फोर्क, तौल तेवाड, चेक स्रातुन, काड लिभ र आड मेरी मेर्झ कम्युनहरूको समेत धान खेतीका लागि पानीको मुख्य स्रोत थियो । साथै, निकास पनि । उक्त कम्पनीले लिएपछि त्यो पूरै प्रयोगहीन भयो । परिणाम, गाउँले धान खेतीका लागि एकमात्र पानीको स्रोत गुमाए । अर्कोतप निकास अभावमा खासगरी ता फोर्क र तौल तेवाडका धान बाली, खेती, घर, राष्ट्रिय र सामुदायिक सडक, पुल, देवालय तथा गाउँहरू जलमग्न भए । पानी जाने निकास अवरुद्ध भएकाले बाटीको पानीले सबै क्षेत्र प्रभावित भए । यसबाट ५० हेक्टर जमिन बिग्रियो । प्रभावित समुदायका बासिन्दा यो समस्या सल्ट्याउनका लागि महा रुस्से र आड सोकुन्येका मानिस तथा विकासे कम्पनीसँग कुरा गर्न चाहन्थे । तर कोमार्फत् कसरी कुरा गर्ने भन्ने उनीहरूलाई थाहा भएन जबकि यो कम्पनीको नामसमेत उनीहरूलाई थाहा थिएन ।

समाधानको पहल

विश्व कृषि खाद्य सङ्गठनले जमिन र अन्य प्राकृतिक स्रोत उपभोगलाई उत्तरदायी जिम्मेवारपूर्ण बनाउन सन् २००९ देखि नै ऐच्छिक निर्देशिका विकसित गर्ने विश्वव्यापी पहल थालेको छ । सन् २०१० अक्टोबरमा आयोजित खाद्य सुरक्षा समितिको ३६ औ

सत्रमा विभिन्न क्षेत्रबाट आएका सरकारी/गैरसरकारी सहभागीले ऐच्छिक निर्देशिका निर्माण गर्न समावेशी प्रक्रियालाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहित गरेका थिए । यो सत्रको अवधिमा खाद्य सुरक्षा तथा पोषण विज्ञहरूको एउटा उच्चस्तरीय समूहले ठूलो परिमाणको चिया कमान र सानो परिमाणको खेती (जसमा आर्थिक, सामाजिक, लैडिग्राक र वातावरणीय प्रभावसमेत) बारे क्रमिक अध्ययन गर्ने जिम्मा लियो । जसले उपलब्ध जग्गाको नक्साका आधारमा मौजुदा साधनको समीक्षा गर्ने र राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा रणनीतिसँग ठूलो परिमाणको लगानी समन्वय गर्न साधनहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने कबुलसमेत गरेको थियो ।

ऐच्छिक निर्देशिकाबाहेक एफएओ, आइएफएडी, युएनएप्रिडी र विश्व व्याइक्मिलेर तयार पारेको उत्तरदायी कृषि लगानीका लागि सिद्धान्तहरूको मस्यौदा २०१० फेब्रुअरीमा सार्वजनिक भइसकेको छ । यी सिद्धान्तमा सम्मानजनक भूमि अधिकार, खाद्य सुरक्षा खतरामा नपार्ने, पारदर्शी र सुशासन, परामर्श र सहभागिता, आर्थिक निर्भरता, सामाजिक दिगोपना र वातावरणीय दिगोपना समेटिएका छन् ।

ठूलो परिमाणका जग्गामा लगानीका सरोकारबाला सबै पक्षले जित्ते 'विन-विन' समाधान प्रस्तावनाका रूपमा लेख्नबाट यी सिद्धान्त प्रत्यक्षतः पन्छिए । तिनीहरू कृषि उद्यम विकासका लागि जगाउन सक्ये र उत्तरदायी बाटो देखाउन सक्ये । यदि स्थानीय जनतासँग परामर्श गरिएमा, आयोजना आर्थिकरूपले सक्षम भएमा, लगानीले विधिको शासनको सम्मान गरेमा सबैमध्ये उक्त उद्योगले असल अभ्यास प्रतिविम्बित गर्दछ । त्यसपछि यी सिद्धान्तहरूमाथि सन् २००९ को सेप्टेम्बरमा आयोजित राष्ट्रसङ्घीय साधारण सभा, अफ्रिका र एसिया प्यासिफिकका लागि विश्व खाद्य तथा कृषि सङ्गठनको क्षेत्रीय सम्मेलन र अन्य धेरै सभा/सम्मेलनमा छलफल/परामर्श भएको छ ।

एसियाली कृषक संघको बुलेटिनमा आधारित

थुप्रै छन् अप्ठ्यारा

भू मि अधिकार मञ्चको योजनाअनुसार १० दिन बैतडी र १० दिन डडेल्युरा

गई सङ्गठन गोडमेल गर्ने जिम्मेवारी आएको थियो । जिम्मा आएको काममा नाइ भन्ने बानी नै थिएन । तयार भई मझसिर २२ गते डडेल्युरा स्रोत केन्द्रमा गई सल्लाह गर्दा विशालपुरदेखि बैतडी सदरमुकाम भई जोगबुढा जाने निधो भयो । विशालपुरका लागि बिहान साढे छ बजे हिँड्यौ । पछ्टासम्म गाडी जाने भए पनि नियमित गाडी नचले हुनाले दिनभर पैदल हिँड्नुपर्ने भयो । २ घण्टा हिँडेपछि विशालपुरको पहिरो देखियो । देख्दैमा कसरी पुने भन्ने चिन्ता थियो ।

तर आँट गरेर हिँड्यौ । पछ्टा पुदा १२ बज्ञो । त्यहाँसम्म सजिलैसँग पुगिएको थियो । त्यहीं खाना खाएर हिँडेपछि डर लाग्न थाल्यो । जड्गलको बाटो थियो । कति ठाउँमा त कुलोको डिलबाट हिँड्नुपर्ने । माथि अग्लो भीर, तल ठूलाठूला ढुङ्गा भएको खोला । बाटोमा गाईवस्तु आए तल-माथि जाने ठाउँ छैन । वर्खामा पानीले चिप्लो हुने र कुलोमा सर्प हुने भएकाले भन्नै कठिन हुने सुन्दा त्यहाँका मान्छेका जिन्दगी सम्फेर निकै पिरेलियौ । र, सम्झौँ- भूमि अधिकारकर्मी नरीरामले घर जाँदा-आउँदा हिँड्ने बाटो यही हो । ठाउँमा पुगे भन्ने खबर नपाउँदासम्म घरपरिवारलाई कति चिन्ता होला ? त्यसैमा पनि हाम्रा विरोधी पनि कम छैनन् । धन्न नरीरामजी ।

चिन्ता हट्यो

३ बजे सुरनया नदीको छेउमा बसेर सखर र चिउरा खाइ उकालो लाग्यौ । विशालपुरको डाँफैपीपल भूमि अधिकार मञ्चमा पुन अझै ४ घण्टा हिँड्नुपर्यो । १ घण्टा उकालो हिँडेपछि एउटा पसल भेटियो । चिनेजानेका मान्छे पनि भेटिन थालेपछि राति भए पनि विनासमस्या घर पुग्न सकिने महसुस भई चिन्ता हट्यो । साँझ ६ बजे गाविस कार्यालय नजिकको पसलमा पुगी चिया खायौ । त्यहाँका मान्छेहरूको बोली व्यवहार देख्दा सहज अवस्था महसुस

हुन्यो । कठिन जीविका भए पनि हाँसीखुशीका साथ बस्ने व्यवहार रहेछ । साँझ ७ बजे बास बस्ने ठाउँमा पुग्यौ । त्यहाँको व्यवहारले घरमै भएको महसुस भयो ।

सरल जीवन, उराठ लाग्दो ठाउँ

विशालपुर नाम सुन्दा लाग्यो- पहाडको बीचमा मैदान भाग होला । त्यसमा धेरै घर होलान् । बस्तीमा हरियाली होला । छेउछाउमा कतै पहिरो गएर बस्ती नजिक पुग्ने डर पसेको होला । तर हाम्रो सोचाईले मेल खाएन । सुरनया नदीदेखि ३ घण्टाको उकालो छ । ठाउँठाउँमा छरिएर रहेका घर र बस्ती । साना ठूला घर । घरको अगाडि-पछाडि जग्गा पनि । त्यही बस्तीका जग्गामा बीचबीचमा पहिरो गई कहाँ बस्तीमाथिवाट जिमिन धसिएको त कहाँ तलबाट बगिरहेको । सानो ठाउँलाई पनि गह्रा बनाई खेती गर्ने गरेकामा यस वर्ष पानी नपरेकाले खेती नगरेको देखियो । न साग तरकारी नै । कतिपयले २९ गते पानी परेपछि गहुँ छरे । महिलाको काम दैनिक १९ घण्टा तर अधिकारको विषयमा कमै जानकारी । स्वास्थ्य समस्या नभएका कमैमात्र महिला रहेछन् । पिठ्युमा बोकेर पानी, दाउरा, घाँस तथा खाद्यान्न सामग्री ल्याउने बाध्यता अझै रहेछ । पुरुषहरू भारतमा नोकरी गर्न वा गाउँमै ज्यालादारी गर्न जाने हुनाले घरधन्दा सम्हाल्ने पूरै जिम्मेवारी महिलाकै ।

आन्दोलनले जुटाएको आको अवसर

३ गते बिहान साढे ८ बजे निस्केपछि ११ बजेतिर मेलौली पुग्यौ । मन्दिर वरपरको वातावरणले मन रमायो । त्यो वातावरण देख्दा लामो बाटो हिँड्नु छ, भनी बनाएको सोच हटेर गयो । प्रकृतिले दिएका त्यस्ता सौन्दर्यताहरूको विकास र प्रचार गर्न सके हाम्रै गाउँमा कति ठूला धाम बन्ये होला जस्तो लाग्यो । ठूलो मैदान छ । मैदानको बीचमा पैगोडा शैलीमा बनेको सुन्दर र भव्य मन्दिर । त्यसको पूर्वपटिट भएका खम्बा (खाम) र पिडे

(हिंगलो) ले कति शोभायमान बनाएको । त्यहाँ लाग्ने मेला (जाँत) को विषयमा सुन्दा त यस्तो ठाउँमा पुग्नु अहोभाग्य नै ठान्यौ । अनि ठम्याइले हाम्रो हिँडाईको दुःख, थकान मेटाइदियो । त्यसैको नजिकमा रहेछ, एसियाकै पहिलो महिला मन्त्री द्वारिकादेवी ठकुरानीको गाउँ । जसले पहिलो महिला मन्त्रीको नाम कमाउन सफल भइन् । उनको शालिक हेरेर सलाम गर्ने अवसर जुटाइदिएको श्रेय भूमि अधिकार आन्दोलनलाई दिई त्यहाँबाट विदा भइयो ।

गर्वलायक क्षण

राति साँढे ७ बजे बैतडी सदरमुकाम पुर्यौ । ४ गते जिल्ला मञ्चका पदाधिकारी र कार्यकर्तासित बसी गोडमेल अभियान र विश्वास यात्राका विषयमा छलफल भयो । आन्दोलनका गतिविधिमा थुप्रै सुधारका आवश्यकता देखिए पनि अधिकारबाट बच्चितहरूले सङ्गठन निर्माण गरिरदिन गरिरहेका माग सुन्न पाउँदा आफूहरू महत्वपूर्ण अभियानमा लागेको महसुस हुन्यो ।

५ गते तोली र बस्कोटमा दिदीबिहीनसित भएको छलफल र भेटघाटले थप प्रेरणा दियो । जोगबुढा बगरमा परिणत भएको छ । जग्गाको संरक्षण वा बाढीपीडितहरूको पुनस्थापनाका लागि धेरै प्रयास भए पनि राज्यबाट खासै पहल हुन सकेको छैन । त्यस क्षेत्रमा थुप्रै सङ्घ/संस्थाले काम गरे पनि जिमिनको अधिकार, संरक्षण र उपयोगको कुरा कमै उठाएको जोगबुढावासीको भनाई थियो । भौगोलिक हिसावले काम गर्न निकै कठिन छ । अभियानकर्ता भीना भाटले सिकाई केन्द्र चलाउने तुलाभाडीमा आउन जानै ६ घण्टा लाग्दछ । तैपनि हिँडिरहनुभएको रहेछ । अर्को खुशीको कुरा अभियानकर्ताप्रति समुदायले कुनै गुनासो नगर्दा एकजना महिलाले गरेको कामप्रति गर्व गर्न सक्यौ ।

रूपान्तरणका लागि कृषिमा जोड

● जगत देउजा

बेलुका टेलिभिजनको स्कोलबारमा देखियो- रामचन्द्र पौडेलको पुस्तक कृषि क्रान्ति र समाजवाद राष्ट्रपतिबाट विमोचन। सानोमा गाईबाखा चराएका, केही वर्ष आफै कृषिकर्ममा जुटेका र पछि कृषि मन्त्री बनेका व्यक्तिबाट लेखिएको पुस्तक पक्कै उपयोगी हुनेछ भन्ने लाग्यो। उनले केही समयअघि राष्ट्रिय दैनिकमा लेखेको कृषिसम्बन्धी लेख उत्कृष्ट भएकाले पनि पुस्तक पढन हतारिएको थिएँ।

नेपाली कृषिले कहाँ बाटो बिरायो? नेपाल कृषि प्रधान कि, कृषक प्रधान? आत्मनिर्भर कृषि कि परनिर्भर कृषि? खेतीपाती नाफाका लागि कि खानका लागि? राजनीतिक दल कृषि क्रान्तिका लागि कसरी र के कारण चुके? ठूलो अपेक्षाका साथ लागु गरिएको

दीर्घकालीन कृषि रणनीति किन सफल हुन सकेन्? बन्दै गरेको कृषि विकास रणनीतिका सम्बन्धमा लेखकको के धारणा छ? कृषि र भूमि सुधारको सम्बन्ध र आगामी नीतिहरू के के हुनुपर्छ? आदि विषयमा लेखकको विश्लेषण पुस्तकमा हुने अपेक्षा थियो।

गाउँ र कृषि बाहुल्य नेपाली समाज रूपान्तरणका लागि भूमि तथा कृषि सुधार महत्वपूर्ण हुन्छ। यसमा कसैको विमति छैन। पुस्तकमा लेखकले कृषि क्रान्तिभित्रका सबै मुद्दालाई बीचको बाटोमा हिँडाउन खोजेका छन्। उनको भाषामा यो व्यवहारवादी धार हो। धेरै सैद्धान्तिक आधार नलिइकनै कृषि क्षेत्रमा लेखकको दृष्टिकोण प्रष्ट आएको छ। जहाँ उनको भित्री विश्वास भल्कन्छ। जनतालाई गरिबीबाट माथि उठाउने र बेरोजगारीबाट जोगाउने सिङ्गो क्षेत्र भनेको कृषि नै हो। कृषि क्रान्ति गर्नुपर्छ तर दायाँ र बायाँका दुवै अतिबाट बचेर। भन्नुको तात्पर्य अधिक प्रविधि प्रयोग गरेर भूमि र प्रकृतिको पूरै शोषण गर्ने पनि नहोस् र जमिनको वितरण र सामूहिकीकरणको पक्षमा जोड दिने मात्र पनि नहोस् भन्ने उहाँको धारणा छ।

मूलतः २ भागका ९ परिच्छेदमा बाँडेर लेखिएको पुस्तकको पहिलो भागमा कृषि क्रान्तिबारे लेखिएको छ। पढेका खेतीपातीमा नलारी कृषि क्रान्ति सफल नहुने ठहरबाट उनले लेखन सुरु गरेका छन्। दिनहुँ हजारको सङ्ख्यामा विदेशीएको युवा जनशक्तिले देश विकासमा असर पुग्ने र सामान्य खाद्यान्तरसमेत आयात गर्नुपरेकोमा चिन्ता दर्शाइएको छ। वर्षेनि २ अर्ब रुपियाँको आलु आयात गर्ने देश कसरी कृषि प्रधान भयो? भन्ने प्रश्न गर्दै खाद्यउन्मुख खेतीपातीमा जोड दिनुपर्ने लेखकको धारणा छ। गणतन्त्रका नाराले मात्र जनताका पेट भरिदैन। जनताको बढ्दो आकांक्षा, आवश्यकता र मागलाई गणतन्त्रले सम्बोधन गरेन भने मुलक पुनः द्वन्द्वको च्येष्टमा पर्नेछ। यसर्थ अर्को द्वन्द्व रोकन कृषि क्रान्तिलाई अधिक बढाउन ढिला गर्न नहुने उहाँको मत छ। जुन पक्ष मननीय छ।

कृषिका लागि वैज्ञानिक भूमि सुधारको पक्षमा देखिएका लेखकले हदबन्दी लगाउने र भूमिहीन किसानलाई कम्तिमा घडेरी र करेसाबारीका लागि जग्गा एक पटकलाई उपलब्ध गराउनुपर्नेमा जोड दिएका छन्। द विगाहाको हदबन्दी उचित हुने र सीमित मुआव्जा दिनुपर्ने उहाँको धारणा कड्डेसका अन्य धेरैको जमिनलाई केवल निजी सम्पत्तिको रूपमा मात्र होर्ने दृष्टिकोणभन्दा अलि फरारिकिलो लाग्छ। पुस्तकमा भूमि सुधारसम्बन्धी जे/जति विश्लेषण हुनुपर्ने थियो, पुगेको छैन। यो पुस्तकमा लेखकले कृषि र गरिबी निवारणका लागि नेपाली कड्डेसले गरेका प्रयासहरू पनि छाटोमा ठाउँठाउँमा समेट्ने प्रयास गरेका छन्। यसो हुँदा यो पुस्तकलाई केवल लेखकको निजी विचारका रूपमा मात्र बुझ्न साँधुरो हुनेछ। नेपाली कड्डेसको पहिलो महाधिवेशनाका प्रकाशित दस्तावेजमा नेपालका पाँच प्रतिशत व्यक्तिका हातमा देशका अधिकांश जमिन हुनु तथा बाँकी ९५

प्रतिशत व्यक्ति भूमिहीन रहनुलाई अन्यायपूर्ण भनेको थियो । नेपालको आर्थिक आधार खेती नै भएकाले अन्यायपूर्ण भूमि वितरणको ठाउँमा न्यायपूर्ण बन्दोवस्त हुनु नेपालका लागि सबभन्दा ठूलो आर्थिक क्रान्ति हुने भन्दै उसले जनतालाई यस क्रान्तिका लागि सचेत गराएको थियो । दरिद्रताको सबै कारण नै अन्यायपूर्ण भूमि व्यवस्था भएकाले सरकारले ठूलाठूला जमिनदार र विर्तावालको जमिन परिश्रमी किसान वा खेत मजदुरलाई बाँडिदिनुपर्ने कडग्रेसको दस्तावेजमा प्रमुखताका साथ उल्लेख थियो । लेखकले यो पक्ष पनि जोडले उठाउनु उचित हुने थियो । नेपाली कडग्रेस सरकार हुँदा नै लागु गरिएको २० वर्ष दीर्घकालीन कृषि नीति पनि भूमि सुधारलाई बेवास्ता गरिएका कारण पूर्णतः विफल बनेको थियो ।

गाउँमै बसौ बसौ बनाउने । कृषिमा सहुलियतपूर्ण लगानी बढाउने । किसानलाई पूरै परनिर्भर पनि नबनाउने । काम गर्ने बानी बसालौ-गरिबी घट्छ । खानेबानी सुधारौ-अनिकाल टरिहाल्छ । विदेशमा गर्ने जित श्रम नेपालमै गरौ-राष्ट्र धनी बन्छ । सबै किसान जेटी/जेटिए र सबै जेटी/जेटिए किसान नबने कृषि क्रान्ति हुँदैन भन्ने जस्ता व्यावहारिक पक्षहरू ठाउँठाउँमा उल्लेख छन् । जसले पुस्तक पढौं पढौं लाग्छ । भट्ट हेर्दा अर्ति जस्ता लागे पनि उनको जीवनको अनुभव बोलेकाले यसलाई स्वीकार्न करै लाग्छ । एक ठाउँमा लेखेका छन्- अरुलाई आन्दोलन गर्न सजिलो छ । किसानलाई सजिलो छैन । गाईभैसीलाई धाँस खुवाउनु नै पर्यो । खेती नगरे आफै बारी बाँझो रहन्छ ।

परिच्छेद २ मा कृषि र अरु क्षेत्र जस्तो भूमि सुधार, उद्योग, पर्यटन, स्वास्थ्य, शिक्षासँगको अन्तर्सम्बन्धको मसिनो विश्लेषण छ । जहाँ कृषि क्षेत्रको विकासका लागि सिचाई र सडकमा जोड दिइएको छ । वन उपयोग खाद्यसँग जोड्न नसकिएकामा चिन्ता छ । परिच्छेद ३, आधुनिक खेती प्रणाली र प्राङ्गणिक खेती, परिच्छेद ५, कृषि विकासका पूर्व सर्त र परिच्छेद ७, नेपालका प्रमुख कृषि बाली र तिनको विवरण अवस्था किसानका लागि उपयोगी भए पनि यस पुस्तकमा नसमेटिएकै भए राम्रो हुन्थ्यो । यीसम्बन्धी सयौं पुस्तक निशुल्कसमेत पाइने हुँदा यी प्राविधिक पक्ष पढिरहँदा पाठक कसको पुस्तक पढिरहेका छौं भन्नेमा अलमल परे भन्ने अन्यथा हुने छैन । त्यसमित्रको एउटै डाटा भने महत्वपूर्ण छ । कृषि क्षेत्रमा बैकको कर्जा २०६७/६८ मा २.९ प्रतिशत मात्र । कम्तिमा दश प्रतिशत भन्ने सरकारी नीतिको कार्यान्वयन कहाँ हावा खायो ? जबकि २०४९/५० मा २४.८ प्रतिशतो ।

पुस्तक : कृषि क्रान्ति र समाजवाद

लेखक : रामचन्द्र पौडेल

प्रकाशक : बुद्ध एकेडेमिक पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्यूटर्स प्रा.लि.

मूल्य : रु.२९५/-

विकास थालनी कहाँबाट गर्ने ? गाविसबाट । कृषिको जानकारी बोर्डमा राख्ने । विकास किसानले सुरु गर्ने र कृषिबाट गर्ने भन्ने विचार महत्वपूर्ण छ । उनको ठहर छ, लोकतान्त्रिक प्रक्रियाबाट सामाजिक न्याय र समानता कायम गर्नपछि लाग्ने, कृषि क्रान्तिलाई सही अर्थमा सफल र सार्थक बनाउन लोकतान्त्रिक समाजवादी राजनीतिक प्रणाली आवश्यक पर्दै । समाजवाद भनेको श्रमको पूजा गर्ने संस्कृति हो । सबैले गरेर खाने संस्कृति हो । कृषि क्रान्तिले मात्र राज्यको चरित्र बदलन सक्छ ।

पुस्तक थोरै विचार धेरै प्राविधिक कुराको सङ्गालो बनेको छ । कतै कतै राजनीतिका गलत अभ्यासबाट दिक्क भएर अप्रत्यक्षरूपमा राजनीतिक दललाई भडका दिइएको छ । थोरै अर्ति छ । कतै कतै तालिम प्रतिवेदन जस्तो पनि । कार्यपत्रको सङ्गालो, प्राविधिक डायरी आदिको मिश्रण जस्तो पनि लाग्छ । ठाउँठाउँमा बुरुक्क बुरुक्क सन्दर्भले फड्को मारेको छ ।

कृषिको विकास नभएको मल, बीउ र पानीमात्र नभएर हैन । मूल पक्ष किसानी गर्नेको भूमि नहुनु वा न्युन भूमि हुनु हो । कृषि छाडेकालाई कृषिमा फर्काउने भन्दा कृषि कर्म गरिरहेका तर जमिन नभएकालाई जमिन उपलब्ध गराउनु बढी प्रभावकारी र सहज हुन्छ । भूमि र कृषि सुधार खाद्य अधिकार सुनिश्चित गर्न हो । कमजोर आर्थिक अवस्था भएकाहरूको स्रोत साधनमाथि पहुँच बढाउन हो । वास्तवमा समाजवादको महत्वपूर्ण समानता र सामाजिक न्यायको पक्ष पनि यहीसँग जोडिन्छ ।

तथ्याङ्कहरू एकआपसमा मेल खाइनन् । जस्तो कुल जमिनमध्ये ५ खण्डको एक खण्डलाई मात्र कृषि उपयोगमा ल्याएका छौं भन्ने तथ्य ठिक हैन । किनकि हामीसँग कृषियोग्य जमिनको एक खण्ड मात्र उपयोगमा आएको छैन । पछिल्लो अध्ययनले त १८ प्रतिशत देखिएको छ । डाटाहरू दोहोरेका छन् । पुस्तकको अक्षर साक्षर किसानले पनि पढन सक्ने गरी छापिएको छ । साजसज्जा र भाषागत त्रृटिका विषयमा भने चर्चा नगर्नु नै बेस । पेज ९८ मा मिलेटलाई मुलेट र कोदोलाई कादो लेखिएको उदाहरण नै काफी छ । किनकि व्यस्त राजनीतिज्ञबाट जुन पुस्तक आएको छ, यसलाई सकारात्मक लिनु र उनका कृषिवरेको प्रष्ट विचार पढेर मनन् गर्नेपर्दै । जिति पनि कृषिका कुरा लेखेका छन् त्यो पढदा कृषिका विषयमा लेखक अपडेट देखिन्छन् ।

नेपाली सन्दर्भमा पूर्णतः फेल भएको २० वर्ष दीर्घकालीन कृषि रणनीतिका सल्लाहकार जोहन मिलरको अलि बढी प्रशंसा गरिएको छ । अन्य उदारीकरण र एकोहोरो निजीकरण नेपाली सन्दर्भमा उचित भएन भनेर कडग्रेसको भुल स्वीकार्नु पनि महत्वपूर्ण पक्ष हो । खाद्यान्त अभावको समस्या चक्रदै गएको छ । कृषि मुलुक भए पनि ठूलो मात्रामा विदेशबाट खाद्यान्त आयात गर्नु परिरहेको छ । भूमि र कृषि सुधारको आवश्यकतालाई सम्बोधन नगरी नहुने परिस्थितिको बीचमा आएको यो पुस्तक नेपालको कृषिका व्यावहारिक पक्ष बुझ्ने र कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण चाहने जो-कोहीलाई उपयोगी हुनेछ । ●

भूमि नीति तर्जुमासम्बन्धी गोष्ठी

राज्यको प्रमुख स्रोतका रूपमा रहेको सीमित भूमिसँग सम्बन्धित सवालहरूलाई सम्बोधन गर्दै यसको उचित व्यवस्थापन एवम् उचित उपयोगको माध्यमबाट देशको सर्वाङ्गीण विकासमा योगदान पुऱ्याउन भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयले राष्ट्रिय भूमि नीति तर्जुमा गर्ने कार्य सुरु गरेको छ ।

भूमि नीति तर्जुमाको प्रक्रियालाई अधि बढाउने क्रममा पुस १० गते ललितपुरमा यससम्बन्धी उद्देश्य र प्रक्रियाबारे जानकारी गराउने र सुझाव लिने उद्देश्यले राष्ट्रिय भूमि नीति तर्जुमासम्बन्धी १ दिने गोष्ठी भयो । गोष्ठीमा १३७

को सहभागिता थियो । यस गोष्ठीबाट नीतिमा के विषय समेट्ने र तर्जुमा प्रक्रियामा विचार गर्नुपर्ने विभिन्न सुझाव आएका छन् । गोष्ठीको पहिलो सत्रको अध्यक्षता भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयका सचिव सुशील घिमिरेले गर्नुभएको थियो । उक्त सत्रमा भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयका सहसचिव कृष्णबहादुर विसीले भूमि नीतिको औचित्य र तर्जुमा प्रक्रियाबारे प्रस्तुति गर्नुभएको थियो । उक्त सत्रमा प्रमुख अतिथि राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष दीपेन्द्रबहादुर क्षेत्री, अतिथिहरु नेपाल राष्ट्र बैंकका गर्भनर युवराज खतिवडा, भूमि सुधार आयोग २०५१ का अध्यक्ष केशब बडाल, प्राकृतिक स्रोत तथा साधन समितिका पूर्व सभापति शान्ता चौधरीलगायतले बोल्नुभएको थियो । स्वागत मन्त्रव्य मन्त्रालयका सहसचिव जितबहादुर थापाले गर्नुभएको थियो ।

दोस्रो सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्व अध्यक्ष डा. हरिकृष्ण उपाध्यायले गर्नुभयो । सो सत्रमा नापी विभागका वरिष्ठ नापी अधिकृत गणेश भट्टले भूमि नीतिसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासबारे प्रस्तुति गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा पूर्व सभासद डा. विजय पौडेल, हरि रोक्का र यमुना घलेले टिप्पणी गर्नुभएको थियो । समापन सत्रमा एक्सन एड नेपालका देशीय निर्देशक विमल फुङ्गालले मन्त्रव्य दिनुभएको थियो भने भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयका सहसचिव कृष्णबहादुर राउतले धन्यवाद दिनुभएको थियो । कार्यक्रमको सञ्चालन उपसचिव कलानिधि पौडेलले गर्नुभएको थियो ।

चुरे संरक्षण जीविकोपार्जन र भूमि अधिकारसम्बन्धी भेला

सर्लाही जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चले असोज ५ गते राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले जारी गरेको वन अतिक्रमण नियमावली तथा भूमि अधिकारसम्बन्धी छलफल गर्न भेला आयोजना गरेको थियो । भेलाले चुरेसम्बन्धी प्रशिक्षण कार्यक्रममा सहभागीहरूको छानौट र असोज-कात्तिकमा १२ वटा गाविसमा पैदल यात्रा गर्ने योजना बनेको छ । पैदल यात्रा पुर्वानीपुर गाविसबाट सुरु भई कालिङ्गोर गाविससम्म गर्ने योजना निर्माण भयो । भेलामा जम्मा २०० जनाको सहभागिता थियो ।

गुठीसम्बन्धी अन्तर्क्रिया

यही कात्तिक २० गते राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्चका केन्द्रीय सदस्य मनोजकुमार चौधरी सङ्खुवासभा जिल्ला मञ्चको आँखीभई गाविसको मूलपानी गाउँ भूमि अधिकार मञ्चमा आयोजित कार्यक्रममा सहभागी हुनुभयो । गुठी जग्गा कसरी रैकर गर्ने भन्ने विषयमा अन्तर्क्रिया भएको थियो, जसमा चौधरीले सहजीकरण गर्नुभएको थियो । साथै अन्तर्क्रियाबाट उक्त जिल्लामा भएका गुठी जग्गासम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्ने, परिवेश विश्लेषण गर्ने, गाविसहरूमा भूमि सवालमा बजेट छुट्याउन दबाव दिनेलगायत योजना निर्माण भएका छन् । अन्तर्क्रियामा ७६ जना (२६ महिला, ५० पुरुष) सहभागी थिए ।

गाउँ भेला

विधानअनुसार सङ्गठनलाई संस्थागत प्रक्रियामा लै जाने योजनाअनुरूप कात्तिकदेखि पुसको अवधिमा भूमि अधिकार मञ्चका गाउँ भेला भएका छन् ।

स्रोत केन्द्र १ डडेल्युराको सहजीकरणमा आन्दोलन सञ्चालन भइरहेका बैतडी, डडेल्युरा, कैलाली र कञ्चनपुरका ९३ सङ्गठनमा गाउँ भेला सम्पन्न भएका छन् । सङ्गठनका गतिविधि, वार्षिक प्रगति, आगामी वर्षको योजनामा छलफल गर्ने उद्देश्यका साथ भइरहेका गाउँ भेलामा सङ्गठनको विधान, आन्दोलन कोष सङ्कलन र उपयोग प्रक्रिया, मागका विषयमा प्रशिक्षणसमेत भएको छ । यस क्रममा २५६६ जनाको सदस्यता नवीकरण भएको छ ।

५९ सङ्गठनलाई आबद्धता प्रमाणपत्र दिइएको छ । जिल्ला मञ्चको सम्मेलन र परिषद्का लागि प्रतिनिधि छनौट भएका छन् ।

रूपन्देहीमा तीन हप्तासम्म धर्ना

जिल्लाका वन कार्यालय, मालपोत कार्यालय, सुकुम्बासी समस्या समाधान जिल्ला समितिमा पुस २ गतेदेखि सुरु गरिएको धर्ना १९ दिनपछि स्थगित गरिएको छ । जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चले राखेको मागमा अशिक सहमति भएपछि धर्नालाई एक महिना स्थगित गरिएको छ । माघ १० गते उखडाको सूचना जारी गर्ने, एक हप्ताभित्र सुकुम्बासी परिचयपत्र वितरणका लागि टोली गाउँ जाने, सामुदायिक वन क्षेत्रभित्र बसेको भनिएको बस्तीको स्थलगत अनुगमन गर्नेलगायतका निर्णय जिल्ला प्रशासन कार्यालयको वार्तामा भएको छ । वार्ताको दिन सयाँ भूमि अधिकारबाट वञ्चितले प्रशासन कार्यालयअघि धर्ना दिएका थिए ।

आन्दोलनकारीका माग यस्ता थिए :

- उखडा जग्गा जोताहाको नाममा दर्ता गर्नका लागि मालपोत कार्यालय प्रमुखलाई अधिकारी तोकिएकाले मालपोत कार्यालयले आफ्नो काम कार्बाही छिटोभन्दा छिटो अगाडि बढाइयोस् । निसर्तरूपमा उखडा जग्गा जोताहाको नाममा दर्ता गरियोस् ।
- सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले छिटोभन्दा छिटो सुकुम्बासीलाई परिचयपत्र वितरण गरी स्थायी जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा वितरण गरियोस् ।

- वर्षोदेखि बसोबास गरिरहेका विष्णुपुरा गाविसका सुकुम्बासी, भूमीहीन र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जिल्ला वन कार्यालयले हटाउन गरेको निर्णय अविलम्ब फिर्ता गरियोस् र बस्तीलाई सामुदायिक वनको सिमानाबाट छुट्टाई जोतभोग तथा बसोबासका आधारमा स्थायी जग्गा धनी पूर्जा वितरण गरियोस् ।
- वर्षोदेखि जोतभोग तथा बसोबास गरिरहेका वेदर्तावाल मोही र सुकुम्बासीलाई बेदखली गर्नेलाई कडा कारबाही गरियोस् । जोतभोग तथा बसोबास गरेको जग्गामा पुनर्स्थापन गरियोस् ।
- सातकुला, केरवानीलगायतको जोखिमयुक्त ठाउँमा बसोबास गरिरहेका पूर्व हरुवा-चरुवालाई कमैया श्रमसम्बन्धी ऐन २०५८ अनुसार कमैयासरह व्यवस्था गरियोस् ।
- गाउँब्लक जग्गा छिटोभन्दा छिटो नापी गरी स्थायी जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा वितरण गरियोस् ।

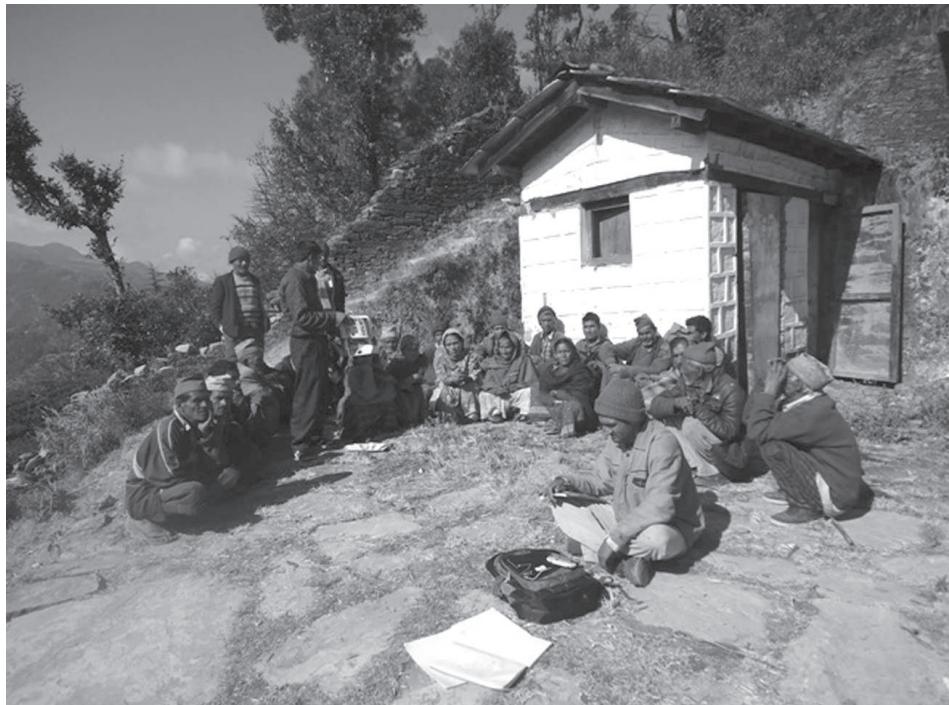
-जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, रुपन्देही

हलिया बस्तीमा विश्वास यात्रा

हलिया मुक्तिको घोषणा भएको ४ वर्ष वित्तिसदा पनि उनीहरूको पुनर्स्थापनाको विषयमा कुनै ठोस काम हुन सकेको छैन । यस्तो अवस्थामा स्वयम् हलिया पनि मुक्तिको घोषणाले जीविका चलाउन कठिन भएको गुनासा सञ्चारमाध्यमार्फत् गर्दै आइरहेका छन् । यस्तो बेलामा सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट भइरहेका सकारात्मक कामको विषयमा जानकारी गराउने र उनीहरूले भोगेका समस्या एवम् स्थानीय निकायको पहलमा गर्न सकिने पुनर्स्थापनका सम्भावनाबारे अध्ययन गर्ने उद्देश्यले हलिया बस्तीमा विश्वास यात्रा गरिएको छ ।

डडेल्धुराको गोलाई, ऐडुंगरा, बगरकोट, चुल्ल, सिराड, लामीकाँडे, नौगाउँ डुंगरी, चौडी, हाट, बसना र बैतडीको विशालपुर, न्वाली, सितड, गुरुखोला, श्रीकोट गाविस र दशरथ चन्द नगरपालिकाको १६ समुदायमा भ्रमण गरी भूमि अधिकार आन्दोलनका अगुवा तथा अभियानकर्मीले छलफल गरेका थिए ।

यस क्रममा बैतडीमा १०१ जनाले आफू हलिया भएको तर परिचयपत्र नपाएको गुनासो गरे । ३ जनाले सरकारी घोषणापछि, पनि हलो जोत्न बाध्य भएको र सकेमा ऋण तिरेर मुक्त हुने सोचमा रहेको बताए । एक जना अर्काको घरमा बस्दै आएको सामान्य विवादका कारण गाउँ छोडेर तराईतिर बसाई सरेको घटना भेटियो । सितडकै सलेना गाउँका महिला घाँस काट्न भीरमा जानुपर्ने भएकाले वर्षेनि भीरबाट लडेर ३/४ जनाको ज्यान जाने अवस्था भेटियो । जग्गा पाउने आशमा २००७ सालदेखि हलिया बस्दै आए पनि अहिलेसम्म जग्गा नपाएको न्वालीका दलितहरूले दुखेसो पोखे ।

डडेल्धुरा लामिकाँडेमा केही हलिया माओवादी युद्ध कालमा माओवादीले साहूका तमसुक खोसेर मुक्त गराएको र केही आफूले कमाउदै आएको जग्गा साहूलाई फिर्ता दिएर मुक्त भएको जानकारी भयो । २० देखि ४० हजार ऋण भएका गोलाईका ९ परिवार हलिया ऋण तिरेर मुक्त हुने सोचमा भेटिए ।

बगरकोटमा ३३ परिवार हलिया भए पनि १८ जनाले मात्र घ वर्गको परिचयपत्र पाएको देखियो । त्यस्तै चौडीमा १७ परिवार हलिया भएपनि ३ जनाले मात्र घ वर्गको परिचयपत्र पाएको देखियो ।

सो ठाउँमा भेटिएको ३० रोपनी बाँफो जग्गा उपयोग गर्न पाउँ भनी गाविसमा निवेदन दिएका छन् । मसिर २४ देखि पुस १३ सम्म भएको यस यात्राबारे स्थानीय एफएम र पत्रपत्रिकाले महत्वका साथ प्रसारण तथा प्रकाशन गरेका थिए ।

कार्यसमिति बैठक

पुस ६ गते सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रको कार्यसमितिको नियमित बैठक बस्यो । त्यस अवसरमा अक्सफामको सहयोगमा हुन गइरहेको भूमिमा महिला अधिकार र भूमि कब्जा विषयक अध्ययनबारे कार्यसमितिबीच छलफल भयो । कार्यसमिति बैठकले अध्ययन कार्य अगाडि बढाउने प्रस्ताव अनुमोदन गरेको छ ।

टिम बैठक तथा अभियान समीक्षा

कार्यक्रम १४ र १५ गते टिम बैठक तथा अभियान समीक्षा कार्यक्रम भयो । बैठकमा योजना तथा उपलब्धिको समीक्षा भई प्रभावको तहमा हेन्पर्ने पक्षमा जोड दिनुका साथै क्रियाकलापमा बढी नअलमिइकन अभियान र आन्दोलनतर्फ विशेष सचेत योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र अहिले चलिरहेका सबै अभियान अभ्य सवल र सुदृढ बनाएर लैजानेबारे छलफल भयो । यसअन्तर्गत पहिलो त्रैमासिकको (साउन-असोज) सम्मको योजना र उपलब्धिको समीक्षात्मक लेखाजोखा, क्षेत्रगत योजना, त्रैमासिक अभियान योजना तथा त्रैमासिक व्यक्तिगत उपलब्धि र योजनाबारे छलफल गरियो ।

साथै राष्ट्रिय आन्दोलनको अचावधिक साभा योजना पनि निर्माण भएको छ । यसैबीच मूल्याङ्कनकर्ता, खेमराज उपाध्यायद्वारा स्रोत केन्द्र तथा स्रोत संस्थाको भूमिकाबारे सारमा प्रस्तुति गरियो ।

कार्यक्रमको दोस्रो दिन कृषि विकास रणनीति विचार गोष्ठी विषयक छलफलमा सबै सहभागीले सहभागिता जनाए । कार्यक्रममा आत्मनिर्भर केन्द्र काठमाडौंमा कार्यरत् कर्मचारीहरू, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च तथा स्रोत केन्द्र संयोजक/स्रोत संस्था संयोजकसहित १६ जनाको (५ महिला र ११ पुरुष) सहभागिता थियो ।

गोडमेल अभियान

बैतडी, डडेल्हुरा, डोटी, चितवन, बागलुङ, कैलाली, सुर्खेत, बर्दिया जिल्लामा सङ्गठन गोडमेल अभियान भइरहेको छ । यसअन्तर्गत मञ्चका पदाधिकारीहरू १ महिनासम्म परिचालित हुनेछन् ।

सहभागिता

फोरम एसियाको बैंककमा भएको साधारण सभामा कार्यकारी निर्देशक जगत बस्नेत सहभागी हुनुभयो । साधारण सभा दुई दिन भएको थियो ।

जनसत्याग्रह-२०१२ मा

सहभागिता

असोज १०-१८ सम्म एकता परिषदद्वारा भारतमा आयोजित जनसत्याग्रह, २०१२ को पूर्व तयारी बैठक र भूमि सुधारका लागि जनपदयात्रामा आत्मनिर्भर केन्द्रका तर्फबाट जगत बस्नेत सहभागी हुनुभयो ।

विभिन्न ४५ अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिनिधिको उपस्थिति रहेको तयारी बैठकमा, जनसत्याग्रह २०१२ लाई सफल बनाउनका लागि आवश्यक रणनीति, अहिंसात्मक कदम, विभिन्न देशका आन्दोलनको आदान-प्रदान र अहिंसात्मक आन्दोलनका उपयुक्त पद्धतिबारे पनि छलफल भयो ।

यस भ्रमणते नेपालको भूमि आन्दोलन र आत्मनिर्भर केन्द्रको प्रयास तथा जनसम्पर्कलाई अभ्य बलियो बनाउन मदत पुगेको छ । जनसत्याग्रह, २०१२ अन्तर्गत एसिया, अफ्रिका र दक्षिण अमेरिकी देशहरूमा सामाजिक आन्दोलन प्रभावकारी बनाउन उद्देश्यले विश्वव्यापी कार्यक्रम र रणनीति आगामी डिसेम्बर २०१२ सम्ममा निर्माण गरिने भएको छ ।

पुस्तक प्रदर्शनी

अन्तर्राष्ट्रिय हिमालयन फिल्म फेस्टिवलको अवसर पारेर राष्ट्रिय सभागृहमा पुस्तक प्रदर्शनी गरिएको थियो ।

प्रदर्शनीमा एक्सनएड र आत्मनिर्भर केन्द्रको संयुक्त पुस्तक स्टल राखिएको थियो । यसले संस्थाको चिनारी बढाउन र पुस्तक बिक्रीमा मदत पुगेको छ ।

समीक्षा सकियो

सामुदायिक भूमि सुधार अभ्यासअन्तर्गत भइरहेका गतिविधि, उपलब्धि, सिकाई र अनुभव आदानप्रदान गर्न दाडको गङ्गापरस्पर, सुनसरीको हाँसपोसा, सप्तरीको हर्दिया, महोत्तरीको लक्ष्मीनियाँ र सिन्धुपाल्योको राम्चेका अभ्यासकर्ताहरूको समीक्षा राम्चेमा सम्पन्न भयो ।

समीक्षामा छ महिना काम गर्दाको अनुभव र सिकाई आदानप्रदान गर्नुको साथै छ महिनाको योजना बनेको छ । अभ्यासकर्ताहरूले राम्चेमा भइरहेको विभिन्न अभ्यासको फिल्ड अवलोकन पनि गरेका छन् ।

भूमि घर उद्घाटन तथा संयुक्त पूजा लिने अभिनन्दित

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च रसुवा र महिला अधिकार मञ्चको संयुक्त प्रयासमा निर्माण भएको भूमि घर उद्घाटन तथा संयुक्त लालपूर्जा निर्माण गर्ने जोडी अभिनन्दन कार्यक्रम मझसिर १३ गते धैबुड गाविस-५ को कालिकास्थानमा सम्पन्न भएको छ। भूमि घरको उद्घाटन निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारी गौतम रिमाल, स्थानीय विकास अधिकारी ज्ञानराज पाण्डे र राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च ने पालका केन्द्रीय अध्यक्ष सोमप्रसाद भण्डारीले संयुक्तरूपमा मञ्चको बोर्ड राखेर गरेका थिए।

त्यसैगरी भूमिमा महिला अधिकारअन्तर्गत रसुवा जिल्लामा पहिलो र दोस्रो पटक संयुक्त लालपूर्जा निर्माण गर्ने २० जोडी तथा महिलाको नाममा मात्र लालपूर्जा बनाउने २ जनालाई कार्यक्रमका सभाध्यक्ष, प्रमुख अतिथि, विशेष अतिथिलगायत्रे संयुक्तरूपमा सम्मान गरेका थिए।

कार्यक्रमका अवसरमा रसुवाको भूमि अधिकार तथा महिला अधिकारका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने अधिकारकर्मी तथा पत्रकारहरू हेमनाथ खतिवडा, विश्वास नेपाली, कृष्ण थापा, बलराम धिमिरे, सुशील कोइराला र ज्ञानेन्द्रनाथ न्यौपानेलाई पनि सम्मानपत्र उपलब्ध गराइएको थियो। त्यसैगरी भूमि अधिकार तथा महिला अधिकारका क्षेत्रमा सहयोग पुऱ्याउने विभिन्न संस्थालाई पनि सम्मानपत्र प्रदान गरिएको थियो।

दाढ़मा अधिवेशन

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च दाढ़को १० जिल्ला सम्मेलन पुस १७ र १८ गते भयो। अधिवेशनले निर्मला विकको अध्यक्षतामा १७ सदस्यीय नयाँ कार्यसमिति गठन गरेको छ। उपाध्यक्ष गणेश विक, सचिव हरिनारायण चौधरी, उपसचिव दामोदर भट्टराई, कोषाध्यक्ष यमुना परियार, सदस्यहरु श्रमकुमारी चौधरी, चन्द्रा विक, जड्गु चौधरी, यशोदा न्यौपाने, भीमबहादुर चौधरी, हिमादेवी विक, कूलबहादुर चौधरी, अनिता चौधरी, सहराम कुमाल, भगवानदिन चौधरी, वसन्त विसी र गड्गाप्रसाद चौधरी छन्। अधिवेशनअधिकारीहारीमा च्याली निकालिएको थियो।

अधिवेशनले मोही बेदखल गर्ने, बस्तीमा आगो लगाउने, ऐलानी जग्गा बिक्री वितरण गर्ने, भूमाफियाबाट जग्गाको खण्डीकरण, प्लटिङ गर्ने काम तुरन्त बन्द हुनुपर्ने माग गरेको छ। भूमि अधिकार मञ्चले विभिन्न समयमा सम्पन्न गरेको आन्दोलनबाट निर्मित उच्चस्तरीय भूमि सुधार आयोगको प्रतिवेदन तुरन्त सार्वजनिक गरी कार्यन्वयन गरिनुपर्ने पनि धोषणापत्रमा उल्लेख छ। गाविसमा परेको निवेदनलाई स्थानीय स्तरमै छानविन गरी आधार प्रमाणपत्र वितरण गरी सरकारी मान्यता दिन र गाउँ भूमि अधिकार मञ्चले आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आर्थिक सहयोगका लागि गाविस स्तरमा दबाव दिने कार्ययोजना पारित गरेको छ।

हरूवाचरुवा शिविर

असोज १२ गतेका दिन हरूवाचरुवा अधिकारका लागि मधुपट्टीमा क्षेत्रीयस्तरको १ दिने हरूवा चरुवा शिविर भयो । हरूवाचरुवा मञ्चका अध्यक्ष दर्शन मण्डलको अध्यक्षतामा भएको शिविरमा दौलतपुर, हरिद्या, मलहनमा, हरिपुर र मधुपट्टी गरी ४२ जना हरूवाचरुवाको सहभागिता थियो । शिविरमा हाल सरकारले वितरण गर्न लागेको गरिब परिचयपत्रलगायत् विविध विषयमा छलफल भयो । आगामी हप्ता गाविसमा हरूवाचरुवा बसोबासको प्रमाणपत्र लिने, जिल्लामा सुकुम्बासी आयोगमा परेको निवेदनबारे बुझ्ने, कार्यान्वयनका लागि दबाव दिने योजना बनेको छ ।

एसिया ल्याण्ड फोरम-२०१२

एसियाली देशमा भूमि अधिकारका क्षेत्रमा कार्यरत् सङ्घ/संस्थाले सामूहिकरूपमा जवाफदेही भूमि प्रशासनका लागि सङ्घर्ष गर्ने भएका छन् । भूमि प्रशासन भनेको केवल प्रशासनिक विषयमात्र नभएर

भूमिको उचित उपयोग र पुनर्वितरणसमेत हो । कम्बोडियाको नामपेन्हमा अक्टोबर २ र ३ तारिख जमिन र अन्य स्रोतमा गरिबको पहुँचका लागि भूमि प्रशासनको लोकतान्त्रिकीकरण विषयक एसिया ल्याण्ड फोरम २०१२ भएको थियो । कार्यशालामा १२ देशका सय जनाभन्दा बढीको सहभागिता थियो ।

आइएलसीको संयोजनमा हुने यस्तो फोरम गत वर्ष काठमाडौंमा भएको थियो । २०१३ मा मङ्गोलियामा हुनेछ । फोरममा सरकारी अधिकारी, अभियानकर्ता र सामाजिक विकासकर्मीले भूमि सुधारको विषयमा क्षेत्रीय तहमै आन्दोलन गर्नुपर्नेमा समेत जोड दिएका छन् । त्यस्तै अक्टोबरको ४ र ५ तारेखे आइएलसी एसिया क्षेत्रीय सम्मेलन भयो । सम्मेलनले नेटवर्कलाई कसरी संस्थागत गर्ने भन्नेमा छलफल गरी विभिन्न निर्णय गरेको छ । सम्मेलनले भारतको जनसत्याग्रह २०१२ प्रति ऐक्यबद्धता जाहेर गरेको थियो । कार्यक्रममा आत्मनिर्भर केन्द्रको तर्फबाट जगत देउजाको सहभागिता थियो । त्यस्तै भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयबाट सहसचिव कृष्ण विसीले भाग लिई भूमि प्रशासनको विषयमा प्रस्तुति गर्नुभएको थियो ।

सुकुम्बासी बस्तीमा पत्रकार सम्मेलन

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च कञ्चनपुरको आयोजनामा भलारी ९ वनहरा बस्तीमा पत्रकार सम्मेलन सम्पन्न भयो । सिगास भूमि अधिकार मञ्चका १२ परिवारले आफौ प्रयासमा टीका, फूलमाला र दियोले पत्रकार र भूमि अधिकार मञ्चका सदस्यको स्वागत गरेका थिए । पार्वती डगौराको अध्यक्षतामा भएको कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि मञ्चका

केन्द्रीय सदस्य मोतीदेवी चौधरी रहनुभएको थियो ।

पत्रकारहरूमा राससका राजेन्द्र पनेरु, महाकाली एफएमका विपी अनमोल, शुक्लाफाँटा एफएमका चुडामणि अर्याल, शुक्लाफाँटा पत्रिकाका डम्बर जोशी, फारवेष्ट पत्रिकाका रनी विवस, एन्जेल टाइम्सका राजेन्द्र अवस्थी, गोदावरी

एफएमका आरएन प्यासी, सुदूर खबरका गणेश भट्ट, महाकाली टुडेका अर्जुन सिंह र जनकान्तिका डम्बरराज भट्ट सहभागी हुनुभएको थियो ।

कार्यक्रममा भूमिहीन सुकुम्बासीका तर्फबाट माथी रावत, मानध्वज लोहार, कलावती दमाई, नामसरा सुनार, लक्ष्मी खत्री र कालदत्त भट्टले आफ्ना समस्या र आफूले भोगिरहेका पीडा बताएका थिए । साथै सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले वास्तविक सुकुम्बासी पहिचान गरी परिचयपत्र वितरण गर्नु र सुरक्षित बास हुनुपर्ने माग पत्रकारसामु राखेका थिए । जिल्लाको भूमि समस्या र भूमि आन्दोलनको माग, अडानबारे मञ्चका सदस्य कर्ण बानियाँले राखेका थिए भने केन्द्रको आन्दोलनबारे मञ्चका केन्द्रीय सदस्य मोतीदेवी चौधरीले राख्नुभएको थियो । सोही दिनबाट सुकुम्बासी बस्तीमा भूमि अधिकार विश्वास यात्रा सुरु भएको थियो । कार्यक्रममा ५० सहभागी थिए ।

पढन थाले भूमिहीन

असोज ८ र ९ गते चितवनको ठिमौरामा भएको भूमि अधिकार मञ्चको राष्ट्रिय परिषद्मा सहभागी भइन् मछेली भूमि अधिकार मञ्च कञ्चनपुरकी अध्यक्ष पार्वती डगौरा। त्यहाँ अधिकांश सहभागी लेखन पढन सक्ने थिए।

पार्वती डगौरालाई आफू पढन लेखन नसक्ने भएकाले पछाडि परेको महसुस भयो। त्यसले उनमा चिन्ता पनि दिलायो। त्यसैगरी सो कार्यक्रममा परिचय दिँदा आफू आफ्ना परिवारका सदस्य र गाईवस्तु घर जग्गाको समेत चित्र बनाई देखाउनुपर्ने भयो। यसरी परिचय दिन उनलाई गाहो भयो। जान्नेले बनाए, मैले सकिन भन्ने चिन्ता त्यो रात पनि हटेन। अनि उनले यही रात सोचिन् कि घर फर्केपछि पढ्छु।

घर फर्केपछि श्रीमानसँग आफू पढन स्कूलमा भर्ना हुने इच्छा राखिन्। उनका श्रीमानले ठूलो उमेरमा के पढनु? भनी प्रश्न गरे। पार्वती डगौराले नाति र बजै सँगै स्कूल जाने गरेको समाचार स्मरण गराइन्। उनका श्रीमान स्कूल भर्ना हुने कुरामा त सहमत भएनन् तर सङ्गठनमा प्रौढ शिक्षा पढाउन व्यवस्था गर्न भने लागिपरे। भोलिपल्टै सङ्गठनको बैठक बस्यो। पार्वती डगौराका श्रीमान् चुके चौधरीले कोही प्रौढ शिक्षा पढन चाहेमा आफूले सहयोग गर्ने प्रस्ताव राखे।

सङ्गठनका सचिव तीर्थ खुनाले पनि आफू पढाउन सहयोग गर्न सक्ने बताएपछि १२ जना महिला पढन इच्छुक देखिए। भोलिपल्टदेखि नै साँझ ७ देखि ८ बजेसम्म कक्षा सञ्चालन गर्ने निर्णय भयो। १२ जनाले ४० रुपियाँका दरले पैसा उठाएर कापी, कलम, चक र एक व्याट्रीवाला लाइट किने। फल्याकको कालोपाटी बनाए। किचाई भन्ने ठाउँबाट प्रौढ कक्षामा पढाइने किताव मागेर

ल्याए। १२ जना महिला आफ्नो नाम लेख्ने अभ्यासबाट लेखन र पढन थाले।

अहिले जुगानी चौधरी, तारा राना, प्रेमवतो राना, सुम्मन राना, सलोनी राना र सुदामा खुना आफू र आफ्नो परिवारका सदस्यको नाम लेखन सक्ने भएका छन्। खेती, छिमेकी, नातागोतामा प्रयोग हुने शब्द लेखेर अक्षर चिन्ने प्रयास गरिरहेका छन्। जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चले २ लालिटन, १ कालोपाटी र ३ डब्बा चक दिएपछि कक्षा चलाउन सहज भएको छ। पार्वती चौधरी ठूला अक्षरमा

लेखिएको कुरा पढन सक्ने भएकी छिन्। उनलाई चिठी लेखन सक्ने हुन्यो भन्ने लागेको छ। भूमि अधिकार आन्दोलनको दोस्रो त्रैमासिक समीक्षामा न्युजप्रिन्टमा प्रस्तुत गरेका कुरा पढन लेखन सकेकाले सिक्कु भन्ने भन् उत्साह बढेको उनको भनाई छ।

नेतृत्व विकास तालिम

मङ्गसिर ५, ६, ७ र ८ गते जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, नवलपरासीले सदस्यको नेतृत्व क्षमता बढाउन गोदार र प्रतापपुर गाविसमा भूमि अधिकार नेतृत्व विकास शिविर गरेको छ।

शिविरमा संयुक्त पूर्जा र राष्ट्रिय आन्दोलनबाटे छलफल भएको थियो। गोदार गाविसमा ५७ र प्रतापपुरमा ४४ जनाको सहभागिता थियो।

योजना निर्माण तथा स्थानीय स्रोत उपयोग तालिम

भूमि अधिकार आन्दोलनमा क्रियाशील कार्यकर्तालाई समुदायको योजना बनाउने र स्थानीय स्रोतहरूको उपयोग गर्ने सम्बन्धमा सीप बढाउने उद्देश्यले कातिक १८ देखि २१ सम्म जिल्ला मञ्च कैलालीको भूमि घरमा ४ दिने तालिम आयोजना गरियो । जसमा बैतडी, डडेल्हुरा, कैलाली, कञ्चनपुर, अछाम र बाजुराका २२ जनाको सहभागिता थियो । तालिममा गाउँ विकास समितिको

योजना तर्जुमा प्रक्रिया र भूउपयोग नीति अध्ययन गरी प्रस्तावना लेख्न अभ्यास गराइएको थियो । सहभागीले स्थानीय स्रोत र सम्भावना आधारमा नमुना प्रस्ताव तयार गरेका थिए ।

तालिमबाट सहभागीले योजना भनेको के हो ? योजना निर्माण गर्दा पूरा गर्नुपर्ने १४ चरण के हुन ? योजना बनाउँदा प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने काम के हुन ? गाविसका स्थानीय स्रोत के हुन र कसरी उपयोग गर्न सकिन्छ ? सहभागीमूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा को सहभागी हुन्छन् ? रकम प्राप्त गर्ने र उपयोग गर्ने प्रक्रिया के हुन ? योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन कसरी गरिन्छ ? एकीकृत परियोजना तर्जुमा समितिमा को सदस्य हुन्छन् ? गैरसरकारी संस्था र स्थानीय निकायबीचको सम्बन्ध कस्तो हुनुपर्छ ? जस्ता विषयमा बुझ्न पाएका छन् ।

प्रशिक्षण

मङ्सिर ४ र ५ गते जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, मकवानपुरले छत्रिवनको गरगरेमा प्रशिक्षण आयोजना गर्यो । कार्यक्रमका सहभागीले मङ्सिर १५ देखि २२ गतेसम्म राइगाउँदेखि चुरेमाईसम्म यात्रा गर्ने भएका छन् । कार्यक्रममा १५ महिला र १५ पुरुष थिए । त्यस्तै ७ र ८ गते भिमान नपामा जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, सिन्धुलीको आयोजनामा जिल्लाका ३६ अगुवालाई चुरे र ऐलानी विषयमा प्रशिक्षण दिइएको थियो ।

भूमिमा महिला अधिकार र भूमि कब्जा

पुस ६ गते अक्सफामको सहयोगमा आत्मनिर्भर केन्द्रले गर्न गइरहेको भूमिमा महिला अधिकार र भूमि कब्जा विषयक अध्ययन सम्बन्धमा प्रारम्भिक कार्यशाला भयो । कार्यशालामा भूमि सुधार मन्त्रालयका तर्फबाट कृष्णराज विसी तथा विभिन्न गैसस तथा दातृसंस्थाका प्रतिनिधिको उपस्थिति थियो । छलफलबाट अध्ययनको अवधारणा र योजना बनाउने प्रकृयामा आमन्त्रित प्रतिनिधिहरूबाट प्राप्त पृष्ठपोषण तथा सुझाव कार्यान्वयनमा ल्याउने निर्णय गरिएको छ ।

बँधुवा मजदुरसम्बन्धी कानून बन्ने

भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयले बँधुवा मजदुरसम्बन्धी कानून बनाउन सुरु गरेको छ । यसका लागि आइएलको सहयोगमा ललितपुरमा भएको दुई दिने छलफलमा हरूवाचरुवा अधिकार मञ्च सप्तरीका अध्यक्ष दर्शन मण्डल, अभियानकर्ता शिव पासवान र जगत देउजा सहभागी भई योगदान पुर्याउनुभयो ।

कार्यक्रममा स्वयम् हरूवालाई उपस्थित गराई वास्तविक जानकारी लिएकाले हरूवा सवालमा सरकार सहयोगी देखिएको छ ।

अनुभव आदान-प्रदान

एक्सनएड नेपालले आयोजना गरेको मानव अधिकारमुखी पद्धतिसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय तालिममा जगत देउजाले भूमि अधिकार आन्दोलनको अनुभव बाँडचुँड गर्नुभयो । पार्क भिलेज होटल बुढानीलकण्ठमा भएको कार्यक्रममा नेपालको भूमि आन्दोलन बलियो भएकामा सहभागीले खुसी व्यक्त गरेका थिए ।

छलफल

डानिडा हुगोका कार्यक्रम संयोजक नाइल्स जोर्टडाल र सल्लाहकार मुकुन्द कट्टेल र माइले भूमि तथा कृषि अधिकार अभियान सञ्चालन भइरहेकामध्ये बैतडी, कैलाली र बर्दियाका ३ समुदायको अवलोकन गर्नुभयो । साथै बैतडी सदरमुकाममा दलका नेता र सरकारी अधिकारीसँग छलफल पनि गर्नुभयो । कार्यक्रममा आत्मनिर्भर केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक जगत बस्नेत पनि हुनुहुन्यो ।

तेसो समूहको तालिम

भूमि अभियानकर्मीका लागि सञ्चालन गरिएँ आएको क्षमता अभिवृद्धि अभियानको तेसो समूहको तालिम सकियो । समूहमा २ महिलासमेत ६ को सहभागिता थियो ।

१९ देखि २७ मंसिरसम्म सञ्चालित तालिममा कम्प्युटरसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान दिइएको थियो । उनीहरूले विभिन्न पुस्तक पढ्ने र त्यसको समीक्षा गरेका थिए ।

अध्ययनका लागि अभिमुखीकरण

भूमि कब्जा, भूउपयोग, भूमिमा महिला अधिकारसम्बन्धी अध्ययन, तत् सवालमा वकालत रणनीति निर्माण र अभियानका लागि फिल्ड टिमका लागि सुर्खेतको वीरेन्द्रनगरमा ३ दिने अभिमुखीकरण (११-१३ पुस) गरिएको छ । अभिमुखीकरणमा १७ जनाको सहभागिता थियो । अभिमुखीकरणपछि अध्ययन तथा अभियान कार्यको योजना र जिम्मेवारी वाडफाँटसमेत गरिएको छ ।

भूमिमा महिला कृषि सहकारी संस्थाको साधारण समा

भूमिमा महिला कृषि सहकारी संस्था लिमिटेड बैतडीको पहिलो साधारण समा सम्पन्न भएको छ । बैतडीको दशरथ चन्द नगरपालिका १ शाहीलेकमा सम्पन्न साधारण सम्भाले देवकी ओडको अध्यक्षतामा ११ सदस्यीय समिति गठन गरेको छ । कार्यक्रममा आर्थिक वर्ष २०६८/०६९ को आर्थिक प्रतिवेदन कोषाध्यक्ष दीपा नेपाली र प्रगति प्रतिवेदन संस्थाकी उपाध्यक्ष कल्पना रानाले प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

अहिलेसम्म ५७ जनालाई सेयर बिक्री गरेको संस्थाले सेयर पुँजीतर्फ २८ हजार ५ सय, बचत पुँजीतर्फ २२ हजार, प्रवेश

शुल्क १ हजार चार सय २५ गरी ५१ हजार ९ सय २५ रुपियाँ पुँजी सङ्कलन गरेको र १४ हजार ४ सय १५ रुपियाँ खर्च भएको प्रतिवेदन सार्वजनिक गरेको छ । भेलाले मासिक शुल्क बढाउने, थप सेयर बिक्री वितरण गर्ने, ऋण परिचालन गर्ने निर्णय गरेको छ ।

यस्तै ऋण असुली र परिचालन समिति गठन गरेको छ । कार्यक्रममा ५७ जना महिलाको सहभागिता थियो । सोही दिन ३ जनाले सेयर खरीद गरेका थिए ।

पाठक प्रतिक्रिया

कार्ड र गरिबको पेट

कार्डले के गर्छ ? गरिबी निवारण कोषले गरिबी निवारण गर्न सकेन। ठूलो धनराशि गरिबी निवारणको नाममा खर्च भएको छ। अब ऊ गरिबीको परिचयपत्र बाँडैछ। सरकारले त गरिबीबाट बाहिर आउन पो सघाउनुपर्छ। कार्ड वितरणको काम राजनीतिक उद्देश्यले आकर्षक छ, तर कार्ड पाएकाले के पाउने भन्ने प्रश्नको उत्तर सरकारसँग छैन।

ज्ञानु

गौरीबास, महोत्तरी

बधाई रञ्जनालाई

सामुदायिक भूमि सुधारबारे रञ्जना तामाङ्को अनुभव र उनी आफैले गरेको तरकारी खेतीबारे पढ्दा खुसी लाग्यो। भन्नु र गरेर भन्नु निकै फरक हुँदोरहेछ। अरु अभियानकर्ताले पनि रञ्जनाबाट सिकेर घर राम्रो बनाउन, अनि समुदायलाई पनि योगदान गरुन्।

मनोज पासवान
सिरहा

स्वामित्वविनाको खेती

जग्गाको स्वामित्वविनाको खेतीले खासै गरिबको जीवनमा फरक ल्याउँदैन। गाउँघरका जग्गा नभएका किसानहरु अरुको जग्गा बटैया वा अँधियामा खेती गरिरहेका छन्। यसरी उच्चाएको बाली आधा जग्गाधनीले लग्दछ। आधा मल, बीउ, पानी, ज्याला पनि पुग्न सक्दैन। त्यसरी दिनरात गरेर कमाएको अन्नले छाक टार्न पुग्दैन। अनि परिवारको शिक्षा कसरी ? बिरामी पर्दा केले उपचार गर्ने ? अनि ऋणमा चुरुम्म। ऋण पनि पाउन गाहो। गरिबको जीवन यसैगरी होला कि भनेर बित्तछ। परिवारै लागेर खेती गन्यो, हात लागे शून्य। अलि मेहेनत गरेर खेती मलिलो बनायो। निरन्तर एउटै जग्गा कमाउन पाउने ग्यारेण्टी छैन। यसले गरिबको भविष्य भन्नै अन्धकार भएको छ। यतातिर कसले ध्यान दिने। तराईका धेरै जिमिन विद्यालयको नाममा छ। जिमिनदारको नाममा छ। गरिब मुसहर किसानको नाममा

छैन। जग्गा कमाउँदाको कुनै निश्चित नियम पनि छैन। आफूले गरेको उत्पादन आफैले पाउने भए बल्ल वास्तविक गरिब किसानको जिन्दगीमा परिवर्तन आउँथ्यो। अहिले त उसको मात्र हैन। छोराछोरीको भविष्य पनि विग्रिएको छ। दिनरात मरिमेटियो। जमिनमा जीवन वितायो। पाउनु छैन केही। जमिनविनाको खेतीले जीवनमा केही परिवर्तन हुँदैन। र, कुनै पनि अधिकार प्राप्त हुँदैन।

ओमप्रकाश राम
सचिव, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, रौतहट

लक्ष्मीनियामा सामुदायिक भूमि सुधार अभ्यास

लक्ष्मीनियाँ गाविस महोत्तरी जिल्लामा पर्छ। यहाँ खोलानाला, बागर र आवादी जिमिन सबै छ। यसर्थ पनि यहाँ भूमि सुधारको विषय महत्वको छ। यहाँ २०६८ सालदेखि भूमि अधिकार अभियान सुरु भएको हो। लक्ष्मीनियामा भूमिहीन दलितलाई समेटेर सामुदायिक भूमि सुधारको अभ्यास सुरु गरिएको छ। सुरुमा भूमि सुधारको महत्व बुझाउन नसक्दा काममा अप्छेरो भयो। २०६७ साल वैशाखदेखि लक्ष्मीनियाँ गाविसको वडा नं. १ मुसहरी टोलमा भूमि सिकाई केन्द्र सञ्चालन गरियो। प्रत्येक आइतबार छलफल गरियो।

छलफलमा सोत नक्सा बनाई गाउँको उपयोगविहीन जग्गा पहिचान गरियो। पछि जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चसमेतलाई जानकारी गराई बडामा रहेको बाँझो जग्गा उपयोग गर्नेबाटे गाउँका सबैखाले मानिससँग छलफल गरियो। वडा नं १ कै थापाटोल बस्तीभन्दा उत्तर र महरा खोलादेखि पश्चिम नदी उकास जग्गा २० विगाह जिति जग्गा

उपयोग गर्न सकिने भयो। भूमिहीन मुसहरलाई मात्र उपयोग गर्न प्रतिपरिवार ४ कट्टा १० धुरका दरले २४ घरलाई जग्गा उपलब्ध भयो। यस समयमा गाउँका केही हुनेखानेले जग्गा उपयोग गर्न नदिन विवाद झिकेका थिए। तर गाविस र राजनीतिक दलको सहयोगमा यो समस्या मिलाइयो।

पहिलो वर्षमै सबै जग्गाबाट १९७ किवन्टल मकै फल्यो। अहिले विभिन्न बाली लगाइरहेका छन्। यसबाट प्रत्येक परिवारलाई ३ देखि ६ महिनासम्म खान पुगिरहेको छ। तर नदी कटानको समस्याले सताइरहेको छ। सधैं दाउरा बेचेर र ज्याला गरेर जीविका गर्न परिवार अहिले किसानी गरेर आफैनै उत्पादन खान सकेकोमा खुसी छैन। राजकुमारी सदा र छठु सदाले तरकारी खेती गरेर ६० हजार भन्दा बढी कमाउन सकेका छन्। कृषि सेवा केन्द्र र जिल्ला भूसंरक्षण कार्यालय अनि गाविसले पनि सघाउन थालेका छन्।

राजेन्द्र महतो, अभियानकर्ता
लक्ष्मीनियाँ २, महोत्तरी

ज्ञानबद्धक लेख

कार्डले हट्टैन गरिबी शीर्षकको लेख ज्ञानबद्धक लाग्यो। वास्तवमा कार्ड हेरेर गरिबको पेट भरिदैन। कार्ड वितरण गर्ने कुनै ठूलो कुरा हैन। यसले सरकारले गरिबको लगत राख्नुपर्छ। गरिबी निवारण कोषले परिचयपत्र बाँडेर गरिबी निवारण हुँदैन र गरिबको घरपरिवार पहिचान भई त्यस्ता परिवारमा काम गर्न सजिलो हुन्छ भन्ने तर्क उचित छैन। कार्ड हैन। स्रोत, साधन र अवसरको वितरणलाई न्यायपूर्ण बनाउँ।

सुनिता रिसाल
कार्यालय सचिव, बारा

सूचना

यो पत्रिका तपाईंलाई कस्तो लायो ? तपाईंले पनि भूमिअधिकार वा यो विषयसँग सम्बन्धित केही लेख्यभएको छ ? तपाईंका गाउँठाउँमा पनि भूमिसम्बन्धी समस्या छन् ? हामीलाई पठाउनुहोस्। छोटा, मीठा र स्तरीय तथा गाउँधरका समस्याले प्राथमिकता पाउने छन्। तपाईंले पठाएको सामग्रीसँग सम्बन्धित तस्विर छन् भने त भन्नै राम्रो।

पठाउने देगाना :

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र (सिएसआरसी)

पोस्ट बक्स नम्बर १९७९०, फोन ९७७-१-४३६०४८६, फ्याक्स ४३५७०३३

इमेल landrights@csrcnepal.org

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र (सिएसआरसी)

पोस्ट बक्स नम्बर ११७१०, भूमिघर, धापासी-८ काठमाडौं, नेपाल

फोन ९७७-१-४३६०४८६, फ्याक्स ४३५७०३३

ईमेल landrights@csrcnepal.org, website- www.csricnepal.org